

**ISKORAK
KA DOBRIM
PRAKSAMA U
ZAŠTITI PRAVA
ŽRTAVA
TRGOVINE
LJUDIMA**

 CENTAR
ŽENSKIH PRAVA

VODIČ NAMIJENJEN
PROFESIONALCIMA
U LANCU ZAŠTITE ŽRTAVA
TRGOVINE LJUDIMA

sa primjerima
iz prakse u
Bosni i Hercegovini

Izdavač:
Centar ženskih prava
Mejdandžik 9; 72000 Zenica; BiH
Tel/fax: +387 32 402-049
Mob: +387 60 311 19 22
E-mail: czppzz@gmail.com
Web: <http://www.cenppz.org.ba>

*Izrazi koji su u ovoj publikaciji dati u jednom gramatičkom rodu bez diskriminacije se odnose i na muškarce i na žene.

**ISKORAK KA DOBRIM PRAKSAMA
U ZAŠTITI PRAVA ŽRTAVA
TRGOVINE LJUDIMA**

Vodič namijenjen profesionalcima u lancu zaštite žrtava trgovine ljudima, sa primjerima iz prakse u Bosni i Hercegovini

Autorice:

Dr Jasminka Džumhur
Pravnica, Hajrija Hadžiomerović-Muftić
Dr Dragica Glušac
Merima Gutić, mr. iur.
Aida Ćosić, pravnica
Olga - Lola Ninković, psihologinja

Urednica:

Olga - Lola Ninković

Za izdavača:

Meliha Sendić

Dizajn i prelom:

Dragan Ivanković

Štampa:

Grafički studio Feta-grand, Zenica

Tiraž:

40

Publikacija je izrađena uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Centra ženskih prava i nužno ne odražava stavove USAID-a niti Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

Sadržaj

Uvod	05
I Zaštita žrtava trgovine ljudima	09
1.1. Pristup pojavi trgovine ljudima	10
1.2. Zaštita žrtava u skladu sa međunarodnim standardima	13
1.3. Žrtva u zakonodavstvu BiH	14
1.4. Izazovi u multidisciplinarnom pristupu suzbijanja trgovine ljudima	15
II Izazovi u procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima	19
2.1. Pravni okvir trgovine ljudima i istraživanja u BiH	20
2.2. Primjer iz prakse	22
III Djeca žrtve trgovine ljudima	25
3.1. Poštovanje principa najboljeg interesa djeteta	26
3.2. Primjer iz prakse	29
IV Naknada nematerijalne štete u okviru krivičnog postupka	31
4.1. Primjer iz domaće prakse	32
V Izazovi u ostvarivanju prava oštećenih	37
5.1. Izazovi u ostvarivanju prava oštećenih u krivičnom postupku	38
5.2. Primjer iz prakse	41
5.2.1. Identifikovane prepreke u ostvarivanju prava žrtva na obeštećenje	42
VI Značaj naknade nematerijalne štete u procesu oporavka žrtava trgovine ljudima	43
6.1. Primjer iz prakse	44
6.1.1. Uticaj predrasuda na ostvarivanje prava za naknadu štete	46
Literatura	49

00

Uvod

mr. sc. Meliha Sendić
Predsjednica Centra ženskih prava

Centar ženskih prava je u 2022. godini kroz servis besplatne pravne pomoći i psihološke podrške za 25 žrtava trgovine ljudima uočio brojne propuste u radu svih institucija čija je nadležnost zaštita žrtava trgovine ljudima. U aktuelnim slučajevima identifikovani su problemi neznanja i nerazumijevanja socijalnih radnika, imenovanih za staratelje maloljetnim žrtvama, koji ne razumiju svrhu i značaj pružanja informacija o pravima, važnost održavanja kontakata i redovnih posjeta radi postizanja odnosa povjerenja sa žrtvama.

Procese usporava nespremnost tužilaca da izdaju naredbu za psihološko vještačenje žrtve, a što je neizostavan korak u pripremi zahtjeva za obeštećenje. Takvo postupanje direktno ugrožava žrtve trgovine ljudima za ostvarenje prava koja su im zakonom garantovana. S druge strane, nije ujednačena praksa sudija za razmatranjem imovinskopravnog zahtjeva u okviru krivičnog postupka. Iako je prošlo tri godine od prve pravosnažne presude za naknadu nematerijalne štete za žrtvu trgovine ljudima u krivičnom postupku, zanemarljiv je broj presuda koje bi ukazivale da se sudska praksa mijenja i da žrtve čeka svjetlija budućnost. Takva praksa je posebno zabrinjavajuća kada se žrtve odluče za postavljanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku, kada se obave sve pripremne radnje i pribave dokazi, uključujući prijedlog za izdavanje naredbe za medicinsko vještačenje oštećenih po vještaku neuropsihijatru, a sve kako bi se postavio jasan i konkretan imovinskopravni zahtjev, a sudovi takav zahtjev ne uzmu u razmatranje. Žrtve se i dalje upućuju na parnični postupak uz obrazloženje da bi razmatranje i odlučivanje po imovinskopravnom zahtjevu opteretilo krivični postupak.

Činjenica je i da žrtve trgovine ljudima budu pitane od strane suda da li žele postaviti zahtjev za naknadu štete, ali se pitanje ne objasni i/ili se koristi nerazumljiv jezik. Pri tome žrtva se ne upozna o prednostima rješavanja imovinskopravnog zahtjeva u okviru krivičnog postupka i teškoćama kojima će biti izložene u parničnom postupku, kao što je retraumatizacija, troškovi postupka, zastupanja, vještačenja i drugo. Zanemaruje se i činjenica da su žrtve trgovine osobe koje nemaju svoju imovinu, nisu zaposlene i najčešće su maloljetne. Prema izjavama profesionalaca u sistemu zaštite žrtva se ne stavlja u prvi plan, jer je fokus na kvantitetu rješavanja predmeta i kažnjavanju počinitelja. Ovim sistem šalje direktnu poruku žrtvama da su ostavljene na cjedilu.

Istovremeno, rijetko koja žrtva trgovine ljudima ima snage da sama pokuša izaći iz situacije u kojoj se našla, i upravo tada je potrebna podrška sistema i društva.

Nažalost ta podrška ili izostaje ili nije adekvatna.

Sve naprijed navedeno dalo je dovoljno razloga zašto je Centar ženskih prava realizovao niz konsultativno-informativnih sastanaka koji su bili prilika da profesionalci u institucijama zaštite iskomuniciraju stvarno stanje, adresiraju probleme s kojima se suočavaju žrtve trgovine ljudima, ali i oni u okviru svojih nadležnosti.

„Naknada nematerijalne štete za žrtve trgovine ljudima u okviru krivičnog postupka – iskorak ka dobrim praksama“ je bio naziv i niza Foruma održanih u periodu od januara do septembra 2023. godine, na kojima je učestvovalo 88 osoba uposlenika/ca, predstavnika/ca 64 institucije iz cijele BiH. Bez obzira da li dolaze iz manje ili veće lokalne zajednice (35 gradova/općina/opština) u BiH, a u okviru svog djelokruga rada, svi su dali maksimalan doprinos i važno je da se spomenu: kantonalni/okružni sudovi Bihać, Goražde, Zenica, Sarajevo, Trebinje, Banja Luka; Republička javna tužilaštva u Banja Luci i Trebinju, Tužilaštvo Brčko Distrikta, Kantonalna tužilaštva Zeničko-dobojskog, Hercegovačko-neretvanskog, Zapadno-hercegovačkog, Sarajevskog i Unsko-sanskog Kantona; općinski/osnovni sudovi iz Konjica, Bihaća, Sanskog Mosta, Zvornika, Bijeljine, Travnika, Tuzle, Trebinja; ustanove socijalne zaštite i centri za socijalni rad iz općina/opština/gradova Čitluk, Bihać, Velika Kladuša, Cazin, Općina Centar Sarajevo, Općina Novi Grad Sarajevo, Hadžići, Visoko, Zavidovići, Vareš, Breza, Olovo, Jajce, Novi Travnik, Orašje, Tuzla, Banovići, Kladanj, Sarajevo, Banja Luka, Bijeljina, Bileća, Ljubinje, Trebinje, Pale, Zvornik, Nevesinje, Višegrad, Derventa, Gradiška; Ministarstvo sigurnosti BiH; Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike Unsko-sanskog Kantona, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Bosansko-podrinjskog Kantona, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo; Ured državnog koordinatora i Ured Republičkog koordinatora za suzbijanje trgovine ljudima, Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine (uredi Sarajevo i Banja Luka); Pedagoški zavod Tuzlanskog Kantona, Zavod za liječenje bolesti ovisnosti Zeničko-dobojskog kantona i NVO Fondacija Lara iz Bijeljine.

Respektabilan broj i struktura učesnika/ca Foruma su dovoljan argument da je neophodna hitna intervencija svih aktera, kako bi se osigurala zaštita prava žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku, ali i postupcima pred drugim institucijama u BiH.

Nekoliko ključnih zaključaka svih Foruma je:

- da se o imovinskopравnom zahtjevu treba odlučivati u okviru krivičnog postupka što se opravdava razlozima procesne ekonomičnost - da sudovi o istim činjenicama ne bi morali ponovo raspravljati u dva različita postupka, odnosno kako se isti dokazi ne bi morali ponovo izvoditi u parničnom postupku i oštećena ponovo traumatizirati;
- da je neophodna stalna komunikacija institucija u sistemu zaštite sa specijaliziranim nevladinim organizacijama, radi efikasnijeg vođenja postupka, a sve u cilju zaštite oštećenih od dodatne traumatizacije;
- hitna potreba da se radi na senzibilizaciji profesionalaca, posebno o temi isticanja imovinskopравnog zahtjeva za naknadu nematerijalne štete žrtvama

trgovine ljudima;

- da se prilikom organiziranja edukacija za tužioce više pažnje posveti načinu prikupljanja dokaza neophodnih za pokretanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku;
- da organi starateljstva, centri za socijalni rad, trebaju stručno usavršavanje kako bi uzeli aktivniju ulogu u podnošenju imovinskopravnog zahtjeva u ime maloljetnih šticećenika, žrtava trgovine ljudima;
- da je iznimno važno da žrtve imaju informaciju da, osim u odjelima za podršku svjedocima i oštećenim pri sudovima i tužilaštvima, mogu dobiti podršku i pomoć u specijaliziranim organizacijama civilnog društva i nevladinim organizacijama poput Centra ženskih prava;
- da je uslijed manjkavosti zakona neophodno iskoristiti međunarodne standarde, poput Istanbulske konvencije, jer daju prostor otklanjanju evidentne neravnopravnosti, nepravednog položaja koji je žrtvi nametnut u okviru krivičnog postupka - Istanbulska konvencija se u tom smislu može direktno primjenivati;
- da svi zajedno moramo uticati da se nepravedno neravno pravan položaj žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku otkloni.

Uz korištenje svih raspoloživih resursa, međusobnu saradnju i koordinaciju između aktera na svim nivoima vlasti u BiH, realizacijom navedenih preporuka ostvario bi se uticaj na promjene koje bi omogućile veća prava žrtvama i potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, spriječila retraumatizacija i olakšao pristup pravdi, uključujući ostvarivanje prava na obeštećenje u krivičnom postupku.

Navedeno je ujedno identifikovano i od strane GRETA Komiteta koji je u svom izvještaju naglasio potrebu jačanja sistemskog informisanja žrtava trgovine ljudima o njihovim pravima i dostupnim uslugama, uključujući pravo na isticanje imovinskopravnog zahtjeva.

Publikacija koja je pred vama je naš doprinos da profesionalcima kroz praktične primjere iz prakse pokušamo odgovoriti na neke od najčešćih dilema u radu. Kako je borba protiv trgovine ljudima jedino moguća kroz snažnu saradnju vladinih i nevladinih institucija i organizacija nadamo se da će nas sadržaj ove publikacije sve osnažiti na tom putu.

01

Zaštita žrtava trgovine ljudima

Dr Jasminka Džumhur
Ombudsmen za ljudska prava

Trgovina ljudima, a posebno njen u praksi najčešće prisutan oblik - trgovina ženama i djecom u svrhu seksualne eksploatacije, predstavlja rastući globalni problem s kojim se suočava svijet, a samim tim i Bosna i Hercegovina. Različite pojave vezane uz ovaj problem, kao i različita stajališta s kojih mu se pristupa čine ga kompleksnijim i usporavaju njegovo rješavanje.

Trgovina ljudima kao oblik organiziranog kriminaliteta u raznim oblicima je prisutan u razvijenim i nerazvijenim zemljama svijeta, a odlikuje ga dalja ekspanzija i internacionalizacija. Različiti su uzroci djelovanja i oblici njegovog ispoljavanja, u zavisnosti od kriminogenih faktora i drugih uticaja u sklopu aktualnih društveno-ekonomskih i političkih odnosa svake zemlje. Potrebno je posebnu pažnju posvetiti činjenici da organizirani kriminalitet se rijetko pojavljuje isključivo u jednom pojavnom obliku. Tako se trgovina ljudima kao oblik organiziranog kriminaliteta najčešće veže za korupciju i pranje novca. Otkrivanje i dokazivanje krivičnih djela organiziranog kriminaliteta, s obzirom na tajnovitost, zastrašivanje i transnacionalnost, izuzetno je teško i složeno i zahtjeva izrazito visok nivo saradnje između svih subjekata uključenih u otkrivanje i gonjenje, kao i između država.

Specifičnosti trgovine ljudima kao oblika kriminaliteta izraženih kroz složenost njenih uzroka, nepostojanje svijesti u društvu o ovom problemu dodatno uslođavaju proces uspostavljanja mjera u cilju efikasnog sprečavanja ove negativne društvene pojave. Prisutnost nedovoljnog ili restriktivnog odnosa vlasti prema ovom problemu, izraženo kroz tretiranje ove pojave kao problema ilegalnih migracija ili prostitucije, reflektira se kroz nedovoljnu zaštitu prava žrtava, gdje se žrtve nerijetko tretiraju kao kriminalci, posebno u slučajevima kada nemaju dozvolu za boravak, radnu dozvolu ili zbog odavanja prostituciji.

Određena istraživanja ukazuju da korijeni trgovine ljudima kao negativne društvene pojave leže u ekonomskoj nejednakosti zemalja, koja globalizacijom postaje sve naglašenija i u eksploataciji koju takva nejednakost podrazumijeva, a što se održava i na stanje u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Siromašna, najčešće tranzitna društva i široko rasprostranjene patrijarhalne strukture tih društava diskriminiraju posebno žene dovodeći do feminizacije siromaštva i stvarajući situacije u kojoj njihova sloboda izbora postaje više nego upitna. Tako trgovina

ljudima, poslije trgovine drogom postaje najprofitinija aktivnost organiziranog kriminala.¹

Krajnji uzroci trgovine ljudima, kao oblika kriminaliteta, ostvaruju se djelovanjem skupine posrednih uslova među kojima su svakako: migracija, poroznost granica, nedostatak efikasnog policijskog rada, nedostatak efikasne socijalne zaštite, nepostojanje zakonskog okvira o jednakosti spolova ili njegove primjene, loš obrazovni sistem i drugi društveno-politički problemi današnjice.

Definicija trgovine ljudima: Sve donedavno, univerzalna pravna definicija trgovine ljudima nije postojala kako na međunarodnoj tako ni na državnim razinama, te su države, institucije, međunarodne i nevladine organizacije koristile različite definicije problema. Bez jasne definicije problema nemoguće je pristupiti njegovom rješavanju. Ovo je posebno izraženo kod trgovine ljudima s obzirom na kompleksnost same pojave, ispoljene kroz njen međunarodni karakter, povezanost s velikim brojem drugih negativnih društvenih pojava poput ilegalne migracije, krijumčarenja ljudi, prostitucije, pranja novca i dr. Jedina široko prihvaćena međunarodna definicija trgovine ljudima je ona uključena u Protokol za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovanja osobama, posebno ženama i djecom, dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, koji je u decembru 2000. godine na konferenciji u Palermu potpisalo osamdeset država uključujući i države Regiona. Ipak, i dalje se u praksi trgovina ljudima miješa sa krijumčarenjem ljudima, što sa aspekta ljudskih prava predstavlja blaži oblik kriminaliteta, jer krijumčarenje ljudi predstavlja uslugu pomaganja ljudima pri ilegalnom prelasku granice u zamjenu za materijalnu dobit, što znači, da se radi o prekršaju protiv države. S druge strane, trgovina ljudima je kršenje prava pojedinca, tako da su žrtve zločina osobe kojima se trguje. Ovo razlikovanje upućuje i na jedan od osnovnih problema vezanih uz pojam trgovine ljudima, a to je da je trgovina ljudima prije svega jedan od najokrutnijih oblika kršenja ljudskih prava danas, moderni oblik ropstva, a ne samo problem migracija, organiziranog kriminaliteta ili međunarodne prostitucije. Postoji još jedna iznimno važna razlika, a to je da se trgovina ljudima, iako je najčešće međunarodnog karaktera, može odvijati i unutar jedne zemlje. Ovakav stav zastupljen je i u novijim dokumentima vezanim za trgovinu ljudima.

1.1. Pristup pojavi trgovine ljudima

U cilju uspostave efikasne zaštite žrtava trgovine ljudima u svakoj državi moraju biti razvijena i međusobno koordinirana tri osnovna mehanizma: zakonodavstvo, procedure i institucije koje putem procedura osiguravaju primjenu zakonodavstva.

Zakonodavstvo predstavlja skup svih zakona u jednom pozitivnom pravu koje se donosi u cilju zaštite interesa. U kontekstu trgovine ljudima, postavlja se pitanje koji interes država štiti, te od ovog pitanja ovisi i stepen njegove zaštite. Ako pođemo od činjenice da trgovina ljudima predstavlja kršenje ljudskih prava i povredu dostojanstva i integriteta čoveka, dakle kršenje najvećih vrijednosti jednog društva,

¹ Obradović, V. (2004) *Trgovina ženama u BiH*. Sarajevo, The Embassy of the United States of America BiH, Office of Public Affairs, Fakultet kriminalističkih nauka, Centar za naučno-istraživački rad, Sarajevo.

onda se logično nameće da zaštita ovih vrijednosti mora biti uređena najvišim aktom na način da država za ove interese konstituiše posebne mehanizme zaštite, a ne da ih samo deklarativno priznaje, te se za njihovu zaštitu dozvoljava upotreba opštih pravnih sredstava.

Pristup trgovini ljudima kao pojavnom obliku organiziranog kriminaliteta zahtijeva prvenstveno pojmovno definiranje kako organiziranog kriminaliteta, tako i trgovine ljudima kao oblika kršenja ljudskih prava sa posebnim osvrtom na elemente koji ih stavljaju u međusobnu vezu. Raširenost problema trgovine ljudima, te njena značajna specifičnost u odnosu na druge oblike organiziranog kriminaliteta, izražena upravo u činjenici da predstavlja kršenje ljudskih prava, nameće obavezu da se prilikom razmatranja kriminoloških aspekata ove pojave razmotre i pravni aspekti, posebno u segmentu razmatranja politike suzbijanja ovog oblika kriminaliteta. To podrazumijeva da nijedna aktivnost na suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima od strane bilo kojeg organa ne smije da bude u suprotnosti sa principima ljudskih prava, a što se posebno odnosi na žrtve trgovine ljudima. Kada govorimo o trgovini ljudima, kao obliku organiziranog kriminaliteta, fokus je na nužnosti definiranja ove kriminalne radnje u krivičnom zakonodavstvu i osiguranju efikasnog krivičnog gonjenja trgovaca. Međutim, kada govorimo o trgovini ljudima, kao obliku kršenja ljudskih prava, onda je nužno da se fokusiramo na pitanje položaja žrtve. To znači da u cilju što kvalitetnijeg normativnog uređenja statusa žrtava trgovine ljudima veoma je važno utvrditi njihov trenutni položaj, mogućnost pristupa pravima i mehanizmima zaštite.

Iz nužnosti i opravdanosti primjene krivično-pravne prinude proizilazi i veliki značaj krivičnog zakonodavstva u politici suzbijanja kriminaliteta, podrazumevajući pod tim kako materijalno, tako i procesno krivično pravo, odnosno pravo o izvršenju krivičnih sankcija i zakonodavstvo o zaštiti svjedoka. Taj značaj se reflektuje na normativnom planu, jer krivično zakonodavstvo predstavlja ustavno-pravni i zakonski osnov za izgradnju onog djela politike suzbijanja kriminaliteta koji se realizuje preko mjera krivično-pravne prinude jer se prema učiniocima krivičnih djela mogu izricati samo one sankcije koje su zakonom propisane. Opšti cilj politike suzbijanja kriminaliteta, zaštita društva, ostvaruje se i preko primjene krivičnog zakonodavstva. S tim u vezi, treba imati u vidu da je efikasnost ovog oblika borbe protiv kriminaliteta u velikoj mjeri uslovljena dobrom organizacijom, koordinacijom i funkcionisanjem odgovarajućih pravosudnih i drugih organa koji su neposredno angažovani u borbi protiv kriminaliteta.

Stoga, definiranje trgovine ljudima kao zasebnog krivičnog djela u nacionalnom zakonodavstvu je preduslov za efikasno otkrivanje i gonjenje trgovaca, kao i za uspostavljanje međudržavne saradnje u suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima, posebno između zemalja porijekla i destinacije žrtava trgovine. Danas su oči javnosti često uperene u krivično zakonodavstvo koje se ocjenjuje kao suviše blago i stimulatивно za potencijalne delinkvente te se permanentno zahtijeva oštija politika kažnjavanja.

Obaveza determinisanja krivičnog djela trgovine ljudima podrazumijeva dvije aktivnosti, prva koja se odnosi na definiranje krivičnog djela u zakonodavstvu jed-

ne države, uključujući određivanje sankcije, a druga aktivnost je osiguranje efikasnije istrage, gonjenja i kažnjavanja trgovca.

Upravo aspekt ljudskih prava, ali i obaveza koje proističu iz međunarodnih dokumenata, prvenstveno UN Konvencije o transnacionalnom organiziranom kriminalu sa dodatnim Protokolom i Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, određuju pravac i način posmatranja navedenog fenomena u jednoj državi sa naglaskom na priznanje identiteta žrtve trgovine ljudima, zasnovanim na principu posmatranja prava svake individue u jednom društvu.

Nejasno definiran koncept priznavanja identiteta žrtve trgovine ljudima ograničava stvarno uživanje prava koja se trebaju osigurati žrtvi. To znači, da uspostavljeni sistem deklarativno samo priznaje prava, bez subjektivizacije nositelja tog prava ili se pak nositelj prava posmatra isključivo kao dokazno sredstvo u krivičnom postupku protiv trgovca. Upravo ovaj segment je značajan posebno kada govorimo o osiguranju pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, koja je isključivo usmjerena na unapređenje efikasnosti krivičnog postupka, a ne na osiguranje i zaštitu osnovih prava žrtve. Dakle, doneseni normativni akti ostaju mrtvo slovo na papiru i pored postojanja jasno definiranih obaveza države u međunarodnim standardima prema žrtvama trgovine ljudima.

Sljedeći mehanizam za osiguranje efikasne zaštite žrtava trgovine ljudima je postojanje institucija sposobnih da sprovedu zakonodavstvo u skladu sa utvrđenim procedurama. Nesumnjivo da je ovdje uloga policije i tužilaštva krucijalna. Od odnosa ovih institucija prema građanima zavisi i spremnost građana na saradnju, pa i same žrtve na prijavljivanje djela i počinitelja. Žrtva ne smije doživjeti sekundarnu viktimizaciju, brutalnim ili bezobzirnim postupcima nadležnih institucija, posebno kroz netaktično ispitivanje žrtve o načinu kako se zbio kritični događaj. Nažalost, posljednji registrirani slučajevi rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini su zabrinjavajući pokazatelj odnosa institucija prema žrtvama i trebaju poslužiti kao osnova za detaljnu analizu slabosti institucija u zaštiti i podršci žrtvama.

Druga važna institucija za dugoročniji oporavak žrtve trgovine ljudima, ali za preventivno djelovanje u pravcu sprečavanja ove negativne društvene pojave, je služba socijalne zaštite. Izbjegavanje suočavanja države sa slabostima uspostavljenog sistema socijalne zaštite je produžavanje agonije u ovoj oblasti, što ima negativne implikacije na veliki dio populacije, koji zbog rata, tranzicije drugih izvanrednih okolnosti ima ekstremno izražene potrebe za ovim vidom zaštite. U takvom kontekstu pitanje zaštite žrtava trgovine ljudima, posebno u odnosu na pitanja zaštite civilnih žrtava rata, djece bez roditeljskog staranja, osoba sa posebnim potrebama, se smatra manje važnim i ne tretira se kao prioritet.

Dimenziju problema vezanog za nemogućnost institucija socijalne zaštite da osiguraju efikasnu zaštitu domaćih žrtava trgovine ljudima bez značajnije reforme u ovoj oblasti treba posmatrati u svjetlu stanja u ovim institucijama. Službe socijalne zaštite nemaju dovoljno finansijskih sredstava ni profesionalnog osoblja, često rade u neadekvatnim uslovima i bez adekvatne opreme. Ove ustanove čak nemaju kapaciteta da na nivou općina osiguraju stanovništvu informacije o njihovim pra-

vima na socijalnu zaštitu, zbog čega je veliki dio stanovništva, koji je u stanju socijalne potrebe, isključen iz sistema socijalne zaštite. Centri za socijalni rad nemaju ni mehanizme, niti kapacitet za procjenu socijalnog statusa u svojim općinama, te nisu u stanju identificirati pojedince ili porodice u stanju socijalne potrebe, što umanjuje mogućnosti za preventivno djelovanje na suzbijanju trgovine ljudima. Dakle, doseg djelovanja centara za socijalni rad je ograničen isključivo na one građane koji dođu direktno u centre kako bi potraživali svoja prava.

1.2. Zaštita žrtava u skladu sa međunarodnim standardima

Zadovoljavanje potreba žrtava i zaštita njihovih interesa su način izgradnje povjerenja žrtava u krivični postupak, čime se indirektno podstiče njihova saradnja s pravosuđem, posebno kada se pojavljuju u svojstvu svjedoka. To na neki način obavezuje sistem krivičnog pravosuđa da treba obratiti veću pažnju na fizičku, psihičku, materijalnu i društvenu štetu koju je pretrpjela žrtva, s ciljem da se razmotre poželjni koraci kako bi se zadovoljila štetom narušena prava žrtve. Također, mjere na zaštiti žrtve u krivičnom postupku mogu doprinijeti i ostvarivanju ostalih ciljeva krivičnog zakona i procedura, kao što su jačanje društvene norme i rehabilitacija prestupnika, a u krajnjem mogu doprinijeti i pomirenju između prestupnika i žrtve. Nesumnjivo, države imaju obavezu da posvete veću pažnju žrtvi i njenim potrebama u svim fazama krivičnog postupka. To podrazumijeva da države, kao subjekti međunarodne odgovornosti, treba da usklade svoje zakonodavstvo i praksu s međunarodnim standardima ljudskih prava, uključujući i standarde koje uređuju prava žrtava.² Ove mjere treba provesti na nekoliko nivoa, koji se razlikuju u odnosu na organe koji su odgovorni za njihovo provođenje³.

Na policijskom nivou treba osigurati da su policajci osposobljeni da postupaju sa žrtvama na ohrabrujući i konstruktivan način, te da obavijeste žrtvu o mogućnostima za dobijanje pomoći, posebno praktičnih i pravnih savjeta. Žrtva treba biti u mogućnosti da dobije informaciju o ishodu policijske istrage. Policija u svakom izvještaju koji dostavi organu za procesuiranje treba dati što je moguće jasniju i kompletniju informaciju o ozljedama i gubicima koje je žrtva pretrpjela.

Na nivou organa gonjenja treba osigurati da procesuiranje prekršioca mora biti paralelno s razmatranjem pitanja naknade za žrtvu. Žrtva treba biti informirana o konačnoj odluci u vezi s krivičnim gonjenjem počinioca, osim ako se žrtva ne odrekne prava na informaciju. Također, žrtva treba imati pravo obratiti se nadležnom organu vlasti sa zahtjevom da se preispita odluka o neprocesuiranju počinioca djela ili pravo na pokretanje postupka privatnom tužbom.

² Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela, Preporuke Komiteta ministara Vijeća R(1985) 11 o poziciji žrtve u okviru krivičnog prava i postupka, te dokumenti Evropske unije koji se odnose na zaštitu prava i pružanje podrške žrtvama/svjedocima i to: Okvirna odluka o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001), koja je 2012. godine zamijenjena Direktivom o žrtvama, Direktiva 2004/80/EC koja se odnosi na naknadu štete žrtvama krivičnih djela (2004) i Evropska konvencija o djelovanju protiv trgovine ljudima (2005), Direktiva o žrtvama (2012). Ovi dokumenti prije svega konstatuju da zaštita žrtava treba biti jedna od osnovnih funkcija krivičnog pravosuđa.

³ Džumhur, J. (2021). *Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu*: Perspektiva Bosne i Hercegovine, University Press Sarajevo i Centar ženskih prava Zenica, str. 99-101.

Na nivou saslušanja nužno je osigurati da žrtva u svim fazama postupka bude ispitana na način koji uzima u obzir ličnu situaciju žrtve, te garantuje prava žrtve i zaštitu njenog dostojanstva. Kad god je to moguće i prikladno, djecu kao i psihičke bolesnike ili hendikepirane osobe treba ispitivati u prisustvu roditelja ili staratelja ili drugih osoba kvalificiranih za pomoć.

Na nivou sudskih postupaka žrtva bi trebala biti informirana o datumu i mjestu rasprave u vezi s krivičnim djelom koje joj je izazvalo patnju, mogućnostima da dobije restituciju i kompenzaciju u krivičnom postupku, pravnoj pomoći i savjetovanju, te da bude informirana o ishodu slučaja. Nužno je osigurati da se otklone i postojeća ograničenja, restrikcije ili tehničke prepreke koje sprečavaju da se sud u krivičnom postupku izjasni o kompenzaciji koju žrtvi duguje počinitelj. Sve relevantne informacije u vezi sa povredama i gubicima koje je žrtva pretrpjela trebaju biti na raspolaganju sudu, u slučaju da je moguće prilikom odlučivanja o vrsti i visini kazne odlučiti i o odštetnom zahtjevu žrtve. Posebno je važno osigurati da u slučajevima gdje postoje mogućnosti za izricanje novčane ili uslovne kazne (ili drugih mjera), počinitelj naknadi štetu žrtvi.

Na nivou implementacije u slučaju da je počinitelj kažnjen novčanom kaznom u izvršenju će se dati prioritet obeštećenju žrtve.

Zaštita privatnosti žrtve zahtijeva da organi poduzmu efikasne mjere, što posebno uključuje da je informiranje javnosti u vezi s istragom i suđenjem za krivično djelo u skladu s ovim principom. Žrtva treba biti zaštićena od bilo kakvog publiciteta koji će uticati na njen privatni život ili dostojanstvo. Ako su vrsta prekršaja ili određeni status ili lična situacija i sigurnost žrtve takvi da zahtijevaju posebnu zaštitu, onda je potrebno poduzeti mjere kako bi se osigurala zaštita, što između ostalog uključuje da se suđenje pred sudom održi tako da odavanje ili objavljivanje osobnih podataka bude ograničeno bez obzira koliko je prikladno.

Poduzimanje specijalnih mjera, važno je posebno u slučajevima kada se radi o organiziranom kriminalu, gdje zaštitu i sprečavanje zastrašivanja treba osigurati ne samo žrtvi, već i njenoj porodici. Ove mjere trebaju osigurati i sprečavanje moguće osvete počinioca, što može da uključuje i korištenje mjera iz programa zaštite svjedoka, kao što su promjena identiteta, relokacija i dr.

Preispitivanje prednosti medijacije i mirenja je pitanje kojem države članice treba da posvete pažnju, kao i podržavanju i sprovođenju istraživanja o efikasnosti odredbi koje imaju uticaj na žrtve.

1.3. Žrtva u zakonodavstvu BiH

Koristeći međunarodne standarde kao polaznu osnovu u analizi položaja žrtava u Bosni i Hercegovini može se zaključiti da ne postoji sveobuhvatan zakon kojim su definirani osnovni principi i postupak za zaštitu prava žrtava, čime bi se izbjeglo multipliciranje koncepata i pristupa ovom pitanju. Ovo je značajno s obzirom da u praksi ovakav pristup rezultira različitim tretiranjem žrtava, a što indirektno utiče i na njihov položaj u krivičnom postupku koji se vodi protiv izvršioca krivičnog dje-

la. Reforma krivično-procesnog zakonodavstva izvršena u 2003. godini, a posebno izmjene u vezu sa statusom stranaka u postupku (tužilac i osumnjičeni, odnosno optuženi), dovele su i do promjene pozicije koju žrtva ima u sudskom postupku. Reformom je stvorena snažnija ovisnost žrtve o postupanju tužioca. Svjedočenje žrtve predstavlja samo značajno sredstvo u procesu utvrđivanja krivične odgovornosti optuženog, odnosno osumnjičenog. Ako se ova činjenica stavi u kontekst da zakonodavni okvir u Bosni i Hercegovini nije na adekvatan način uredio ostala prava žrtava, prije svega socijalna, ekonomska i zdravstvena, onda se nameće zaključak da u Bosni i Hercegovini nije uspostavljen pravni sistem koji bi na efikasan način osigurao prevazilaženje posljedica zločina i vraćanje žrtvama dostojanstva koje im je oduzeto počinjenim zločinom. Ovim se otvara pitanje u kojoj mjeri je Bosna i Hercegovina, kao subjekt međunarodne odgovornosti, osigurala primjenu međunarodnih standarda koji uređuju ovu oblast i kojima je pristupila ratifikacijom, te koliko nemogućnost da ostvare prava koja im trebaju biti osigurana utiče na spremnost žrtava da svjedoče u sudskim postupcima protiv počinilaca krivičnih djela. Nesumnjivo da je žrtva značajna za krivični postupak – kao svjedok, a krivični postupak za žrtvu, i isključivo je instrument za isticanje imovinskopravnog zahtjeva koji, prema iskustvu iz prakse, nije efikasan u primjeni jer se žrtva upućuje da za ostvarenje ovog prava pokrene parnični postupak. Otvoreno je i pitanje da li i u kojoj mjeri je krivično-procesno zakonodavstvo u BiH osiguralo ravnotežu između prava osumnjičenog, odnosno optuženog, i prava žrtve, imajući u vidu, između ostalog, i praksu Evropskog suda prema kojoj se prava optuženih ponekad moraju ograničiti da bi se zaštitila prava oštećenika kao svjedoka, posebno u slučajevima seksualnog nasilja.⁴

Na problem položaja žrtava vlastima BiH su ukazali i drugi međunarodni mehanizmi, ali i Ustavni sud BiH. UN Komitet protiv torture preporučio je usklađivanje postupanja s odredbama UN Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja.

1.4. Izazovi u multidisciplinarnom pristupu suzbijanja trgovine ljudima

Za suzbijanje i spečavanje bilo kojeg oblika kriminaliteta najznačajnija je svakako politika suzbijanja kriminaliteta koja obuhvata kako izučavanje sprečavanja kriminaliteta, tako i mjere i sredstva toga sprečavanja u cilju zaštite društva od kriminaliteta. Preciznije, politika suzbijanja kriminaliteta treba da obuhvati planirani i koordinirani sistem društvenih djelovanja, sadržajno različitih i s različitim subjektima kao njihovim nosiocima, ali objedinjenih kroz jedinstvo cilja. Ova koordiniranost mjera politike suzbijanja kriminaliteta i njihova nužna povezanost, čine preduslov za svaku društveno racionalnu i efikasnu politiku suzbijanja kriminaliteta. Stoga se samo uslovno i više u smislu jedne teoretske analize može prihvatiti podjela mjera politika suzbijanja kriminaliteta na one čije je djelovanje prevashodno preventivno (mjere prevencije) i one koje se realizuju preko pravosudnih organa i kroz primjenu krivičnih ili drugih sankcija. Za uspostavljanje efikasnih politika

⁴ Baegen protiv Nizozemske, presuda od 27.10.1995, Serija A br. 327-B, mišljenje Komisije, st. 44, § 77.

suzbijanja kriminaliteta veoma su značajna saznanja o samom obliku kriminaliteta, njegovom historijskom razvoju, kao i uzrocima. Eventualni propusti u tom pogledu, a posebno promašaji u konkretnom usmjeravanju na prikupljanje podataka i nepoznavanje područja obavještajnog istraživanja, mogu uzrokovati političko-sigurnonosne i druge posljedice. Također, mogu dovesti u pitanje profesionalnu orijentaciju, a osobito prema široj javnosti i unutrašnjim odnosima, a kada govorimo o trgovini ljudima imati i dalekosežne posljedice u sferi kršenja ljudskih prava.

Veoma je značajno prilikom definiranja politika suzbijanja kriminaliteta imati u vidu da je planiranje dinamičan proces, koji traži potrebnu zrelost, intelektualne i profesionalne sposobnosti onih kadrova koji učestvuju u kreiranju naznačenih sadržaja. Obično se u suzbijanju organiziranog kriminaliteta polazi od dva opšta metoda kriminalne politike: prevencije i represije, gdje se represija uvijek smatra nužnošću.

Prema iskustvima, zasnovanim na dugogodišnjem istraživanju trgovine ljudima u BiH, posebno kroz analiziranje slučajeva trgovine ljudima procesuiranim pred sudovima BiH, stanovište je da je dva osnovna metoda suzbijanja trgovine ljudima (krivično procesuiranje i prevencija), kao oblika organiziranog kriminaliteta. potrebno pojačati sa tri nova metoda koja imaju značajan uticaj na efikasno procesuiranje trgovaca ljudima, a samim tim i na sprečavanje ovog oblika organiziranog kriminaliteta. Ovo je stanovište prvenstveno zasnovano na specifičnosti trgovine ljudima kao oblika organiziranog kriminaliteta, jer objekat izvršenja djela je ljudsko biće (**žrtva**) i krajnja njegova konsekvenca je visoki stepen kršenja ljudskih prava. Stoga, ističemo *nužnost uspostave sistema P-5* koji dolazi od prvih slova engleskih riječi: prosecution (optuženje) + protection (zaštita) + prevention (prevencija) + partnership (partnerstvo) + participation (učesće).

Kako bi se osiguralo efikasno krivično gonjenje trgovaca (prosecution) nužno je uspostaviti kvalitetan sistem zaštite žrtava trgovine ljudima (protection) i to u saradnji sa nevladinim sektorom (partnership). Monitorirani slučajevi iz sudske prakse u BiH⁵ pokazali su da su žrtve spremnije dati izjavu pred sudom u slučaju ako je njihovo zbrinjavanje organizirano od strane nevladinih organizacija (na bazi partnerskih odnosa između vlasti i nevladinih organizacija). Ovo se može objasniti nizom faktora, zavisno od vremenskog perioda posmatranja. U svakom slučaju, osjećaj da status žrtve trgovine nije u direktnoj vezi sa njenom voljom da svjedoči doprinosi da žrtve češće odlučuju svjedočiti, ali ne samo u cilju zadovoljavanja obavezne zakonske forme, već iznošenjem tokom svjedočenja niza relevantnih podataka na kojima se u značajnoj mjeri zasniva kvalitetna sudska odluka. Kod uspostave sistema preventivnih mjera, pored partnerstva sa nevladinim organizacijama, značajno je osigurati participatorni pristup širem krugu organizacija i pojedinaca, sa posebnim akcentom na ulogu medija u cilju osiguranja kvalitetnih kampanja, ali i stvaranja okruženja koje bi garantovalo efikasno djelovanje i na same uzroke trgovine ljudima kao što su diskriminacija na bazi spola, siromaštvo, nizak nivo obrazovanja i slično.

⁵ Monitoriranje slučaja »Milaković« u 2003 godini, koji je bio prvi procesuirani slučaj trgovine ljudima pred Sudom BiH prema Krivičnom zakonu BiH koji je definirao krivično djelo trgovine ljudima a shodno UN Protokolu o suzbijanju i sprečavanju trgovine ljudima, te slučaja »Edo Dilber« u 2002 godini procesuiranog pred Općinskim sudom u Kiseljaku zbog posredovanja u prostituciji i zasnivanja ropskog odnosa.

Naravno da ovako široko postavljena politika suzbijanja trgovine ljudima kao organiziranog kriminaliteta zahtijeva i ispunjavanje određenih preduslova, ali prvenstveno multidisciplinarni pristup, s obzirom na činjenicu da ovaj oblik organiziranog kriminaliteta ima uticaja na mnoge sfere društva.

Savremena politika suzbijanja kriminaliteta zahtijeva od državnih organa koji se tradicionalno smatraju organima represije da svoju aktivnost sve više usmjere na prevenciju i da mjere prijetnje i represije svode na nužne okvire. Ovo je posebno značajno za trgovinu ljudima kao organizirani oblik kriminaliteta i njegovog uticaja na druge sfere društva što se posebno odnosi na finansijske, zdravstvene, sociološke aspekte uticaja.

Pitanje i samog procesa resocijalizacije izvršioca krivičnog djela trgovine ljudima nije dovoljno naučno rasvijetljeno. Ovo stanovište potkrepljujemo činjenicom da je većina osuđenih osoba za krivično djelo trgovine ljudima registrovana kao povratnici u izvršenju krivičnih djela i da kroz svoje udruženje zagovaraju „legalizaciju prostitucije“, dakle legalizaciju čina ekspolatacije. Nemoguće je da se kroz pitanje efikasnosti resocijalizacije ne pomene i shvatanje izvršioca djela trgovine ljudima i srodnih oblika krivičnih djela koji se nakon izvršenja izrečenih kazni vraćaju izvršenju istih ili sličnih djela i nažalost ne vide štetnost svojih radnji po društvo, već se pojavljuju kao zagovornici izmjena zakonodavstva kojim nastoje legalizovali tu svoju djelatnost.

Zato, posebno je značajno, a s obzirom na specifičnost trgovine ljudima kao oblika organiziranog kriminaliteta, da reakcije države i njenih institucija budu dobro planirane, međusobno koordinirane sa naglaskom na multidisciplinarni pristup. Ovo stanovište je zasnovano na činjenici da efikasna borba protiv trgovine ljudima kao oblika organiziranog kriminaliteta nije moguća bez adekvatnog zbrinjavanja žrtava trgovine koje su najčešće i svjedoci u krivičnom postupku protiv trgovaca. Kako je objekat trgovine ljudima ljudsko biće, to nameće obavezu državi da svoje aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima usmjeri primarno na preventivne mjere koje bi za cilj imale da eliminiiraju faktore koji omogućavaju vrbovanje žrtava trgovine ljudima kao što su siromaštvo, diskriminacija na bazi spola, nedostatak obrazovanja, nepostojanje socijalne zaštite i druge faktore koji su u pozitivnoj korelaciji sa fenomenom trgovine ljudima.

02 Izazovi u procesuiranju krivičnog djela trgovine ljudima

Merima Gutić, mr. iur
Sudija Kantonalnog suda u Tuzli

Trgovina ljudima jedan je od najunosnijih zločina u 21. stoljeću. Više od 20 miliona ljudi postali su žrtve zbog seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada i ostalih kriminalnih aktivnosti koje donose profit od preko 117 milijardi eura godišnje.⁶

Među glavne i osnovne uzroke ubrajaju se ekonomske i socijalne nejednakosti, visok postotak siromaštva i nezaposlenosti, male plaće, diskriminirajuće radne prakse, nasilje, nedovoljna socijalna podrška samohranim majkama, prisustvo vojske, smanjenje značaja međunarodnih granica kao u primjeru Šengenskog sporazuma koji je doveo do ekspanzije seks industrije.⁷

Trgovci ljudima su većinom pripadnici manjih ili većih mreža organizovanog kriminala, teško ih je identifikovati, a još teže krivično progoniti iz niza razloga koji će biti navedeni u ovom radu. Što se tiče žrtava, praksa ukazuje da se neke grupe češće pojavljuju kao žrtve nego druge, ali činjenica je da žrtva trgovine ljudima može da bude svaka osoba, nezavisno o spolu, uzrastu, porijeklu, nacionalnoj pripadnosti, obrazovanju, ekonomskim prilikama i drugim osobinama.

Cijeli proces trgovanja ljudima podrazumijeva i obuhvaća izrazito strukturirane i hijerarhijski organizovane kriminalne grupe sastavljene od brojnih i različitih jedinica od kojih svaka, neovisno jedna od druge, izvršava određene zadatke, te navedene grupe mogu da budu međunarodne i lokalne. Na čelu svake jedinice nalazi se jedna ili više visoko specijaliziranih osoba kojima je u cilju obaviti samo svoj zadatak. Tako organizovani ostvaruju profit baziran na ekonomskoj, socijalnoj, političkoj i pravnoj potčinjenosti žrtava trgovine ljudima.

Izvor žrtava trgovine ljudima su zemlje sa dugogodišnjim trendom siromaštva, zemlje pogođene prirodnim katastrofama i ratovima, zemlje u kojima su djevojke i žene tradicionalno u podređenom položaju. Žrtve nije teško uvjeriti da odu u stranu zemlju gdje će imati puno bolju zaradu i ljepši život. Najčešće je riječ o osobama koje su bez ikakvih dokumenta ili su im oni oduzeti, ne govore jezik zemlje u koju

⁶ <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/human-trafficking-09-2017/hr/>

⁷ www.atc.org.yu; www.action.web.ca/home/catw

su dovedene, a nemaju nikakvih mogućnosti niti sredstava da se vrate otkuda su dovedene. Često ne znaju ni u kojoj zemlji se nalaze.

Međutim, ono što je bitno napomenuti jeste da neka osoba može pristati da legalno ili ilegalno migrira, ili da dobrovoljno prihvati posao. Ali, kada taj posao ili usluge prestanu biti dobrovoljni, osoba postaje žrtva prisilnog rada ili prisilne prostitucije i, u skladu s time, treba imati zaštitu koja je propisana Protokolom iz Palerma. Ako je osoba vrbovana ili prisiljena na rad upotrebom fizičke sile ili nasilja, ili zloupotrebom ili prijetnjom zloupotrebe pravnog položaja, prethodni/inicijalni pristanak, ili nastojanje te osobe da dobije zaposlenje kod trgovca ljudima, postaju irelevantni. Neka osoba može prethodno pristati da radi za određenog poslodavca i kasnije odlučiti da prestane raditi, jer uvjeti nisu onakvi kao što je dogovoreno. Ukoliko poslodavac tada pribjegne upotrebi sile, prijevare, ili prinude, kako bi zadržao tu osobu na radu ili iskorištavao njene usluge, poslodavac time postaje trgovac ljudima, a zaposlenik žrtva trgovine.

Najčešće žrtve trgovine ljudima su žene kojima se najviše trguje u svrhu seksualne eksploatacije kao što su prostitucija i pornografija, a žrtve su većinom djevojke iz siromašnih porodica i u potpunosti su prepuštene tiraniji svojih „vlasnika“, dok se djecom trguje zbog različitih vrsta zloupotrebe: usvojenja, rada u kućama, zabave, seksualne eksploatacije (dječja pornografija i prostitucija), prosjačenja i slično.

2.1. Pravni okvir trgovine ljudima i istraživanja u BiH

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima koja je usvojena 2005. godine, članom 18. propisuje da će „Svaka članica donijeti zakonodavne ili druge mjere koje su potrebne da se postupanje sa namjerom, u skladu sa članom 4. ove Konvencije, kvalifikuje kao krivično djelo.“ Ova odredba nametnula je obavezu zemljama članicama da u svojim krivičnim zakonodavstvima predvide mjere koje će osigurati da postupanja navedena u Konvenciji budu kriminalizovana kao i da se zakonom propiše kazna.

Ustav BiH kao najviši pravni akt osigurao je zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda kroz integralni tekst Ustava i Aneks I Ustava, kroz koji je ovaj pravni akt inkorporirao niz međunarodnih konvencija među kojima je i Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njezini prateći protokoli koji se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini.

Trgovina ljudima u sva četiri krivična zakona u Bosni i Hercegovini je kriminalizovana pa je tako:

- u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine obuhvaćena kroz krivična djela „Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoza lica u ropskom odnosu“, „Međunarodna trgovina ljudima“, „Organizovana međunarodna trgovina ljudima“, „Međunarodno navođenje na prostituciju“, „Trgovina djecom“, „Udruživanje radi vršenja krivičnih djela trgovine ljudima i djecom“, „Navođenje na prostituciju“;

- u Krivičnom zakonu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine kroz KD „Navođenje na prostituciju“, „Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije“, „Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika“, „Organizovana trgovina ljudima“;
- u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine kroz KD „Navođenje na prostituciju“, „Organizovana trgovina ljudima“, „Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije“, „Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika“ i
- u Krivičnom zakonu Republike Srpske kroz KD „Iskorištavanje djece za pornografiju“, „Iskorištavanje djece za pornografske predstave“, „Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta“.

Na prostorima Bosne i Hercegovine trgovina ljudima pojavila se prvenstveno zbog rata i raspada bivše SFRJ. Ratna zbivanja bila su praćena velikim razaranja, raseljavanjem i nekontrolisanom migracijom stanovništva. Prvi ozbiljan korak u istraživanju trgovine je analiza Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu iz 2004 godine.⁸ Rezultati provedenog istraživanja u kojem je intervjuisana ukupno 691 žrtva registrovana u skloništim IOM-a (International Organisation for Migration) za period od 1996 do 2003. godine pokazali su da se primarno radi o žrtvama seksualne eksploatacije. Analizirajući podatke o kupnji preprodaji žrtava zaključeno je kako se u procesu trgovine ljudima ljudska bića tretiraju kao roba s tržišnom cijenom. U svim slučajevima radilo se o prisutnosti jednoga ili više elemenata kršenja ljudskih prava i sloboda (oduzimanje putnih isprava, ograničavanje slobode kretanja, nedostupnost medicinskih usluga, neplaćanje zarade, te tjelesno, mentalno i seksualno zlostavljanje. Već tada su uočene neke zablude kod organa gonjenja i organa formalne socijalne kontrole uopće, a bile su uvjetovane nepoznavanjem osnovne suštine bića krivičnog djela trgovine ljudima. Utvrđeno je da je trgovina ljudima u BiH kriminal koji kod svojih žrtava stvara neopisivu patnju i ne samo da ima razoran utjecaj na fizičko i psihičko zdravlje žrtava, nego ih dovodi u dodatnu opasnost ako traže pomoć policije koja ih je, u tom periodu kriminalizovala najčešće kao ilegalne imigrante u BiH. Kasnije su zabilježeni i drugi pojavni oblici trgovine ljudima. Žrtve se vrbuju na lokalnom nivou u cilju seksualne i drugih vidova eksploatacije i njihov broj je u porastu, o čemu svjedoče statistički podaci zvaničnih organa u BiH, naročito statistika Ministarstva sigurnosti u BiH.⁹

Poseban problem predstavlja prosjačenje djece – djece koja rade na ulici. Problem je vezan uz ekonomsko iskorištavanje, odnosno prisilni rad, zanemarivanje i zapuštanje djece. Kao žrtve ove vrste zloupotrebe najčešće se javljaju djeca i žene pripadnici romske manjine u BiH.

„Siva zona“ u krivičnom gonjenju u predmetima trgovine djecom predstavljaju policijski inspektori i tužioci koji predmete trgovine djecom obično kvalifikuju kao druge vrste krivičnih djela, zbog čega počinitelji krivičnog djela ostaju nekažnjeni.

⁸ Obradović, V. (2004) Trgovina ženama u BiH. Sarajevo, The Embassy of the United States of America BiH, Office of Public Affairs, Fakultet kriminalističkih nauka, Centar za naučno-istraživački rad, Sarajevo.

⁹ <http://msb.gov.ba/PDF/290120205.pdf>

Službenici za provedbu zakona često propuste prepoznati žrtvu trgovine ljudima jer se one često pojavljuju kao pojedinci nezakonito prisutni u zemlji, a nerijetko su uključeni u krivična djela počinjena u sklopu procesa trgovine ljudima. Prepoznavanje žrtve trgovine ljudima pri prvom kontaktu sa službenom osobom od ključnog je značaja za uspjeh u krivičnom gonjenju počinitelja ovih krivičnih djela što nimalo nije jednostavno.

Iz mnoštva razloga, kao što je na primjer nedostatak dokaza, potreba dokazivanja „namjere iskorištavanje“, dugotrajan krivični postupak, predmeti trgovine djecom nerijetko bivaju prekvalifikovani tokom postupka u djela kao što su krijumčarenje ljudi, seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece, zanemarivanje djece i slično.

2.2. Primjer iz prakse

Presuda Kantonalnog suda u Tuzli od 2020. godine koja je potvrđena Presudom Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine 2021. godine.

Iako krivična djela iz člana 210a. stav 2. KZ FBiH (trgovina ljudima) i člana 219. stav 2. KZ FBiH (zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika) imaju određena zajednička obilježja (zaštitni objekat je dijete ili maloljetnik, odnosno osoba koja nije navršila 18 godina života, a zajedničko obilježje je i prisiljavanje na prosjačenje), ipak postoje značajna obilježja po kojima se ta dva krivična djela razlikuju. Naime, u članu 210a. stav 2. KZ FBiH, kojim se propisuje osnovni oblik krivičnog djela Trgovina ljudima, kada je žrtva maloljetna osoba, propisano je šest alternativnih radnji učinjenja ovog krivičnog djela, među kojim su i: navođenje, prevoz i predaja maloljetne osobe. Prema ovoj zakonskoj odredbi, neophodno je i da je radnja učinjenja preduzeta u svrhu iskorištavanja te maloljetne osobe. Valja naglasiti da citirana zakonska odredba samo navodi kao primjer najčešće oblike iskorištavanja u svrhu kojih se vrši trgovina ljudima, a jedan od tih oblika iskorištavanja je i prisilno prosjačenje. Također, u odredbi člana 219. stav 2. KZ FBiH, kojom se propisuje poseban oblik krivičnog djela Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta, alternativno su propisane četiri radnje učinjenja ovog krivičnog djela, a jedna od tih radnji učinjenja je prisiljavanje na prosjačenje, dok je s tim u vezi, u stavu 3. istog člana propisan kvalifikovani oblik ovog krivičnog djela, koji postoji i ako se usljed ove radnje učinjenja, maloljetnik odao prosjačenju. U vezi sa navedenim, krivičnim djelima Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika iz člana 219. st. 2. i 3. KZ FBiH, se inkriminira samo prisiljavanje na prosjačenje kao radnja učinjenja tog krivičnog djela, dok se krivičnim djelom Trgovina ljudima iz člana 210a. stav 2. KZ FBiH, inkriminiraju određene radnje učinjenja (vrbovanje, navođenje, prevoz, predaja, skrivanje i prijem maloljetnika), preduzete u cilju iskorištavanja maloljetnika, prisilnim prosjačenjem. Značajnu karakteristiku krivičnog djela trgovine ljudima predstavlja i odredba člana 210a. stav 9. KZ FBiH, prema kojoj pristanak žrtve trgovine ljudima na iskorištavanje ne isključuje postojanje krivičnog djela.

Nadalje, ono što je Kantonalni sud u Tuzli u navedenoj presudi utvrdio jeste da su u radnjama optuženih sažeta sva bitna obilježja krivičnog djela „Trgovina ljudima“, koja se odnose na radnju izvršenja, način izvršenja i svrhu izvršenja, te su u konkretnom slučaju ovi elementi kumulativno ispunjeni. U prilog navedenoj pravnoj kvalifikaciji, sud je u konkretnom slučaju našao da su radnje izvršenja krivičnog djela počinili A. A. i A.Š. kao saučesnici, te je na strani svakog optuženog ponaosob utvrdio radnju koja predstavlja radnju izvršenja krivičnog djela trgovine ljudima. Tako je A.A. krivično djelo izvršio na način da je navodio i prevozio oštećene, te je dokazano da je isti budio djecu da idu prositi, fizički ih kažnjavao, vršio psihički pritisak na njih putem telefonskih razgovora, na način da je upotrebljavao psovke i prijetnje ako djeca odbijaju da prosjače. Sve ovo je utvrđeno provođenjem posebnih istražnih radnji koje su uključivale nadzor i tehničko snimanje telekomunikacija, te tajno praćenje i tehničko snimanje osoba, transportnih sredstava i predmeta. Drugooptužena A. Š. (pored radnje navođenja, koja egzistira kao i u odnosu na optuženog A. A.) je znala da oštećeni prose, pa ih je ispitivala koliko su zaradili, govorila im da rade i kada će optuženi A.A. doći po njih, te je predavala oštećene, što podrazumijeva radnju kojom se žrtva trgovine ljudima čini dostupnom drugom licu ili licu koje je takođe izvršilac krivičnog djela trgovine ljudima, a što je drugooptužena A.Š. radila. Ona je znala da optuženi A.A. automobilom odvozi djecu da prose, što su u konačnici i optuženi potvrdili, navodeći da su oštećeni prosili, a sve naprijed navedeno je objektivizirano ostvarenim telefonskim komunikacijama.

Zaključak: Kao i u ovom primjeru dosadašnja praksa ukazuje da se krivično djelo trgovine ljudima uvijek izvršava od strane više lica koja su saučesnici, te da navedena lica djeluju organizovano na bazi „podjele rada“, zatim na ostvarenju djela, kao njihovom zajedničkom cilju i imaju ulogu koja je od bitnog značaja u procesu izvršenja krivičnog djela, a što se ogleda u njihovoj zajedničkoj odluci o djelu, koja je subjektivna komponenta. S tim u vezi, kao u navedenom primjeru iz prakse, svaki od saučesnika obavlja jedan dio zadatka odnosno jednu ili više radnji izvršenja krivičnog djela trgovina ljudima, a što u konačnici predstavlja izvršenje krivičnog djela trgovine ljudima.

Kada govorimo o prosjačenju, ono što je svima općepoznato jeste da najveći broj romske populacije prisiljava svoju djecu na prosjačenje te je problem prosjačenja u BiH sve širi i navodi na značajan porast trgovine ljudima, a posebice djecom. Prilikom dokazivanja navedenog krivičnog djela u velikoj mjeri mora se osloniti na provođenje istrage i posebnih istražnih radnji, koje u velikom broju slučajeva čine najveću dokaznu konstrukciju. Ovo iz razloga jer je Zakon okrivnom postupku (ZKP) FBIH predvidio mogućnost korištenja blagodeti, a u ovim predmetima čest je slučaj da oštećeni i optuženi dolaze iz iste porodice, te oštećeni odluče koristiti blagodeti i ne svjedočiti protiv optuženih na glavnim pretresima. Dakle, pored iskaza oštećenih iz istrage, dokazna građa se mora oslanjati i na ostale čvrste dokaze, kojima bi činjenično stanje u potpunosti bilo dokazano svim. U tom slučaju izostanak svjedočenja oštećenih protiv optuženih ne bi bio od velikog uticaja na samo utvrđenje stanja.

Radnje koje se provode radi suzbijanja trgovine ljudima nemaju samo za cilj kažnjavanje učinioca ovih krivičnih djela, već prevashodno da se spriječi činjenje ovog krivičnog djela koje najozbiljnije ugrožava zaštićena ljudska prava i da se osiguraju i zaštite ljudska prava koja se krše. U tom pogledu, tokom cijelog postupka, neophodno je žrtvama ovog krivičnog djela pružiti svaku vrstu pomoći, koja se razlikuje od slučaja do slučaja, a najprije se ogleda u tome da se žrtva trgovine ljudima izdvoji u sigurno okruženje, da joj se omogući uživanje njezinih osnovnih prava i sloboda, te da istoj bude dostupna svaka vrsta stručne pomoći.

03

Djeca žrtve trgovine ljudima

Hajrija Hadžiomerović-Muftić
tužiteljica Federalnog tužilaštva FBiH (u penziji)

Djeca su najranjivija skupina u društvu i često su žrtve trgovine ljudima. Nažalost, Bosna i Hercegovina je zemlja porijekla, tranzita i odredišta za trgovinu ljudima u svrhu prisilnog prosjačenja, činjenja krivičnih djela, seksualne eksploatacije, radne eksploatacije, služenja u domaćinstvu, dječije pornografije i dječijih brakova. Slučajevi trgovine djecom u našoj zemlji ukazuju da su to najčešće djeca koja su iz socijalno ugrožene sredine, poput siromašnih, nezaposlenih ili onih bez obrazovanja, kao i migranti, odnosno djeca bez pratnje koji prolaze kroz BiH. Kao ključne uzroke možemo navesti nejednakost u društvu, korupciju, nedostatak pravne zaštite, kao i ratnu prošlost naše zemlje koja je uzrokovala veliko raseljavanje stanovništva

Problemi s kojima se susreću djeca žrtve trgovine ljudima u BiH ukazuju na potrebu za sveobuhvatnim i koordiniranim pristupom u zaštiti njihovih prava i interesa. Prvo je potrebno raditi na podizanju svijesti javnosti o ozbiljnosti ovog problema, odnosno da se odmah po saznanju ili sumnji da su djeca izložena bilo kojem vidu trgovine ljudima, zlostavljanja ili zanemarivanja, pozove policija, centar za socijalni rad, ili organizacije civilnog društva koje se bave ovim problemom. Takođe, edukacija i saradnja profesionalaca ključna je u borbi protiv trgovine ljudima.

Svi međunarodni dokumenti koji se odnose na trgovinu ljudima sadrže odredbe kojima su izričito određena prava žrtava trgovine ljudima i s tim u vezi i njihova prava u krivičnopravnom sistemu država članica. U odnosu na međunarodne standarde značajna su i zapažanja i preporuke, koje su u odnosu na Bosnu i Hercegovinu sadržane u Analizi izvještaja monitoring mehanizama za borbu protiv trgovine ljudima koju je sačinila Stručna komisija Vijeća Evrope GRETA, koja je osnovana u cilju monitoringa provedbe implementacije Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima. Vijeće Evrope kroz rad monitoring tijela Grupe eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) prati implementaciju Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima. U svom izvještaju o trećem krugu evaluacije objavljene 2022. godine, GRETA poziva na pojačanu provedbu, posebno u pogledu pristupa pravdi i efikasnim pravnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima. GRETA u ovom izvještaju izražava zabrinutost zbog izvještaja da vlasti ne reaguju uvijek na odgovarajući način na slučajeve dječijeg prosjačenja i dječijih brakova, posebno u romskoj zajednici, te poziva vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da relevantni

akteri zauzmu proaktivan pristup i povećaju svoj terenski rad na identifikaciji djece žrtava trgovine ljudima, podrazumijevajući aktivno uključivanje kvalifikovanih osoba iz romske zajednice, gdje je god potrebno.

Slična zapažanja i preporuke sadrže izvještaji State Department-a, kao i Analički izvještaj "Unapređenje borbe protiv trgovine ljudima na Zapadnom Balkanu", Međunarodne organizacije za migracije. Tako u Izvještaju State Department-a o stanju trgovine ljudima u BiH¹⁰ (podaci za 2021, 2022 i 2023. godinu) proizilazi da su oko 70% potencijalno evidentiranih žrtava trgovine ljudima djeca. U ovom izvještaju navedene su i preporuke sa prioritetima, koje između ostalih obuhvataju i energično provođenje istraga, krivičnog gonjenja i osude počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima, uz izricanje adekvatnih kazni zatvora. Dalje se preporučuju obuke službenike koji prvi dolaze u kontakt sa žrtvama u oblasti identifikacije i upućivanja žrtava, kao i povećanje proaktivnih nastojanja u pravcu identifikacije žrtava, posebno među migrantima, izbjeglicama, tražiocima azila i pripadnicima romske zajednice. Dio preporuka su direktno usmjerene na pravosuđe u BiH, od toga da je potrebno da se i tužioci i sudije upoznaju sa pitanjem sekundarne traume i principima pristupa usmjerenog na žrtvu, posebno u slučaju djece, kao i obuke sudija na temu dodjele odštete u krivičnom postupku. Preporučuje se i uspostavljanje procedura za oduzimanja nezakonito stečene imovine trgovcima ljudima, kao i uvođenje djelotvorne metode blagovremene dodjele odštete.

3.1. Poštovanje principa najboljeg interesa djeteta

U cilju uspješnog otkrivanja krivičnih djela trgovine ljudima i zaštite djece žrtava trgovine ljudima potrebno je unaprijediti saradnju i koordinaciju aktivnosti između svih nadležnih organa uključenih u borbu protiv trgovine ljudima, kako bi se u ranoj fazi riješilo pitanje potreba žrtava, kao i ublažavanje rizika od trgovine ljudima za potencijalne žrtve među migrantskim i drugim ranjivim kategorijama stanovništva, bez obzira na njihov status i zahtjeve.

U svemu što se tiče djece žrtava trgovine ljudima od primarne je važnosti da se svim radnjama i odlukama koje se odnose na djecu postupa u skladu sa principom "najboljeg interesa djeteta" koji je kao takav integriran u državne procedure i smjernice za zaštitu i pružanje pomoći djeci žrtvama trgovine ljudima.¹¹ Određivanje najboljeg interesa djeteta vrlo je osjetljivo pitanje, pa je neophodno zalagati se da nadležne institucije, organizacije i svi koji odlučuju o djeci i za djecu, moraju razmišljati o tome šta je to najbolji interes djeteta i kako će se određena odluka implicirati na život i razvoj djeteta, te u skladu s tim donositi odluke. Imajući u vidu kompleksnosti principa "najboljeg interesa djeteta" potreban je multidisciplinarni pristup u donošenju odluka u interesu djeteta, koje će biti prilagođene njegovim potrebama. Prema tome, princip "najbolji interes djeteta" u svim odlukama i radnjama koje se odnose na djecu prihvaćen je u domaćim zakonima i zvanično integrisan u državne procedure i smjernice za zaštitu i pružanje pomoći djeci žrtvama

¹⁰ <https://ba.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/270/Bosnia-and-herzegovina-2021-Tip-Report.pdf>

¹¹ Mreža nevladinih organizacija za djecu "Snažniji glas za djecu" (2018). *Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

trgovine ljudima. Pravni okvir predviđa da svako dijete koje je moguća žrtva trgovine ljudima ima besplatnu pravnu pomoć advokata ili pravnog savjetnika, kao i da svako dijete bez pratnje koje je moguća žrtva trgovine ljudima predstavlja zakonski staratelj, organizacija ili institucija, u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakonom o strancima, Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Pravni okvir jasno predviđa da, ako ima osnova da se sumnja da neko dijete može biti žrtva trgovine, to dijete će se smatrati žrtvom trgovine ljudima do konačne potvrde i imat će sva prava i zaštitu koja pripada djetetu žrtvi. Isto tako navedenim zakonima i pravnim propisima se predviđa da ako ima osnova da se posumnja da je žrtva ili moguća žrtva mlađa od 18 godina, toj osobi pripadaju posebne mjere zaštite na koje imaju pravo djeca dok se ne potvrdi da su stariji od 18 godina.

Zakoni o zaštiti i postupanju prema djeci i maloljetnim osobama u krivičnom postupku FBiH, RS i BD BiH propisuju da je dijete osoba koja nije navršila 18 godina. U posebnom dijelu ovih zakona koja nose naziv "Krivična djela počinjena na štetu djece" propisano je da se pri provođenju procesnih radnji mora posebno obzirivo odnositi prema djeci na čiju je štetu počinjeno krivično djelo, imajući u vidu njegov uzrast, osobine njegove ličnosti, obrazovanje i prilike u kojima živi, kako bi se izbjegle posljedice na budući život, odgoj i razvoj djeteta. Saslušanje djeteta ili maloljetne osobe se obavlja uz pomoć pedagoga, psihologa ili druge stručne osobe, i to po pravilu samo dva puta u toku vođenja krivičnog postupka. Ispitivanje djeteta obavlja tužilac ili ovlaštena službena osoba putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, i to bez prisustva tužitelja ili stručne službene osobe u prostoriji gdje se dijete nalazi¹².

Problem predstavlja što krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini još uvijek nije uskladilo odredbe u pogledu pojma djeteta sa UN Konvencijom o pravima djeteta. U krivičnim zakonima BiH, Federacije BiH i Brčko distrikta BiH, još uvijek je određen pojam djeteta kao osobe koja nije navršila 14 godina života. Jedino je Krivični zakon Republike Srpske izvršenim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona propisao da je dijete osoba do 18 godina života, a to isto je propisano i u zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH¹³, RS¹⁴ i BD BiH¹⁵. Ova neujednačenost pravne regulative u odnosu na pojam djeteta dovodi u pitanje jednakopravnost zaštite djece u krivičnom postupku.

Uzimajući u obzir princip najboljeg interesa djeteta treba navesti i to da u Bosni i Hercegovini nema specijalizovane sigurne kuće isključivo namijenjene djeci žrtvama trgovine. Za smještaj djece žrtava trgovine ljudima koriste se sigurne kuće koje su namijenjene punoljetnim osobama žrtvama trgovine ljudima, s tim da se u okviru postojećih kapaciteta u odnosu na djecu uključuju mjere zaštite prilagođene potrebama djeteta.

U slučajevima kada su roditelji uključeni u trgovinu djecom, dijete treba odvojiti od porodice, i treba mu se dodijeliti staratelj. U tom slučaju ova djeca kao žrtve trgovine ljudima moraju dobiti tretman djece bez roditeljskog staranja, bez obzira

¹² Službene novine FBiH broj: 72/2014, 74/2020; Službeni glasnik Republike Srpske broj 13/2010, 61/2013; Službeni glasnik Brčko distrikta BiH broj: 44/2011,

¹³ Službene novine FBiH broj: 7/14 i 74/20

¹⁴ Službeni glasnik RS broj: 13/10,16/13 i 68/20

¹⁵ Službeni glasnik BD BiH broj:2/10 i 44/11

na njihove porodične prilike. U tom slučaju ova djeca su pod starateljstvom države. Zaštita najboljeg interesa djeteta je obavezujući standard za sve nadležne institucije u našoj zemlji i ovlaštene organizacije koje imaju za cilj da u slučajevima povrede prava djeteta osiguraju automatsko stavljanje djeteta pod zaštitu, pružanje odgovarajuće pomoći sve do konačnog oporavka i trajnog zbrinjavanja djeteta ili svjedoka-žrtve. Nadležne institucije donose odluke o učešću u krivičnom postupku, zaštitnim mjerama i mjerama repatrijacije. Odluke vezane za žrtve i djecu žrtve trgovine ljudima zasnovane su na multidisciplinarnoj timskoj procjeni u okviru jedne institucije. Ove odluke se provode i dok je dijete u skloništu i sa njegovim starateljem, u saradnji sa institucijom koja je donijela odluku.

Praćenjem sudske prakse uočeni su problemi koji se odnose na pravilan tretman i zaštitu žrtava trgovine ljudima u sudskom postupku, kada su te žrtve djeca. Osnovni problem nije u nedostatku dobrih zakonskih rješenja za zaštitu, već njihova nedosljedna primjena u praksi. To se posebno odnosi na odredbe kojima se štiti identitet i bezbjednost žrtve.

Zakoni o krivičnom postupku kao i drugi propisi iz oblasti zaštite prava žrtava trgovine ljudima, posebno djece, omogućavaju bolja rješenja, ali se i dalje žrtve saslušavaju u prisustvu optuženog, javnost na suđenjima se isključuje u rijetkim situacijama, a naknadu štete u krivičnom postupku se rijetko dosuđuje. Nevladine organizacije ovlaštene za pružanje pravne pomoći, kada su u pitanju djeca žrtve trgovine ljudima, angažuju stručne osobe, koje nakon što dobiju saglasnost (punomoć) od nadležnog centra za socijalni rad, stupaju u kontakt sa djetetom potencijalnom žrtvom trgovine i preduzimaju aktivnosti u cilju pružanja stručne pomoći i podrške djetetu.

Besplatna pravna pomoć djeci žrtvama trgovine ljudima koju pružaju ovlaštene stručne osobe se sastoji od pravnih savjeta i podrške, praćenja žrtava do sudnice, ukoliko se moraju pojaviti kao svjedoci u krivičnom postupku. U krivičnom postupku pravni zastupnik može biti prisutan uz dijete žrtvu trgovine ljudima tokom davanja izjave policiji ili tužiocu, ali i tokom suđenja. Ova osoba ne može zastupati žrtvu trgovine ljudima, odnosno nema aktivnu procesnu ulogu, nego je ta uloga procesnim zakonima povjerena tužiocu. Međutim, od izuzetne je važnosti da dijete oštećeni/žrtva trgovine ljudima dobije pravnu pomoć i podršku u toku suđenja od strane pravnog zastupnika. Blagovremenim informisanjem i upoznavanjem žrtve sa njenim pravima otvara se mogućnost da se prava koja pripadaju žrtvi ostvare u krivičnom postupku pred sudom. Ovo se posebno odnosi na podnošenje imovinsko pravnog zahtjeva radi naknade materijalne i/ili nematerijalne štete u krivičnom postupku. Uz to, samo prisustvo i podrška koju žrtva trgovine ljudima prima tokom suđenja od pravnog zastupnika, djeluje ohrabrujuće za žrtvu u ostvarivanju svojih prava, te smanjuje sekundarnu viktimizaciju žrtve, koja se neizbježno uzrokuje ponovnim susretom sa počiniocem krivičnog djela ili tokom ponovnog saslušanja u svojstvu svjedoka.

Međutim, i pored nastojanja institucija i ovlaštenih osoba za pružanje pravne pomoći i podrške djeci žrtvama trgovine ljudima u skladu sa navedenim standardima, u praksi nailazimo na poteškoće. Često se dešava da potpuna zaštita djece

žrtva trgovine ljudima izostane, uglavnom iz razloga što nedostaju sistemski rješenja, posebno kada je u pitanju reintegracija djece žrtava trgovine ljudima. To potvrđuje primjer iz prakse, koji se ovdje navodi.

3.2. Primijer iz prakse

U predmetu koje je vodilo Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo 2022. godine prve informacije koordinatorica aktivnosti za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine dobila je od uposlenice sigurne kuće gdje je dijete X.Y. kao potencijalna žrtve trgovine smješteno.

Dijete je smješteno od strane policije uz saglasnost nadležnog Centra za socijalni rad i dežurnog tužioca, a da prethodno nije bio informisan o svojim pravima i gdje ga vode. Nakon dolaska u sigurnu kuću, bio je vidno uznemiren i uplašen, te ispoljio agresivno ponašanje na način da je lomio stvari u prostoriji gdje su ga smjestili. U nemogućnosti da smire dijete, uposlenici ove sigurne kuće dječaka su vratili u Sarajevo i prema uputama dežurne tužiteljice doveli u Klinički centar Bolnice Koševo, na Odjel dječije neuropsihijatrije radi pružanja zdravstvene pomoći i hospitalizacije. Međutim, kako u bolnici nisu htjeli da ga prime, uposlenica sigurne kuće u pratnji socijalne radnice Centra za socijalni rad Novo Sarajevo, dovezla dječaka u Sarajevo, jer su prevoz odbili da izvrše nadležne policijske agencije. Nakon što je koordinatorica navedenih aktivnosti pružanja pravne pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima o tome obavijestila dežurnu tužiteljicu, ista je izdala naredbu da se dijete odmah primi na dječije odjeljenje neuropsihijatrijske klinike KC Sarajevo. Narednog radnog dana sa ovim predmetom zadužen je postupajući tužilac KT KS, koji je preduzeo sve potrebne mjere da se dijete primi na dječije odjeljenje neuropsihijatrijske klinike KC Koševo.

O slučaju je obavještena pravnica ovlaštena za pružanje pravne pomoći i podrške uposlene u Centru ženskih prava (Zenica), koja je prihvatila da pruža pravnu pomoć dječaku X.Y. Privremena starateljica koja je postavljena od strane nadležnog centra za socijalni rad je tek nakon više intervencija uputila pismenu punomoć za pružanje pravne pomoći i podrške djetetu žrtvi. Nakon toga, pravnica ČŽP odmah je stupila u kontakt sa bolnicom gdje je dječak bio smješten, radi informisanja o njegovom zdravstvenom stanju, koje informacije su joj bile značajne radi pripreme za pružanje pravne pomoći i podrške dječaku. Poštujući vrijeme potrebno za oporavak, pravnica je uspjela obaviti razgovor sa djetetom koji je uključivao podršku, ublažavanje straha i sticanje povjerenja, a prije dovođenja u nadležno tužilaštvo radi uzimanje izjave od strane postupajućeg tužioca.

Nakon ove pripreme, dječak je u uvjerljivoj izjavi ispričao sve što je preživio, kako ga je djed prisiljavao na prosjačenje i surovo kažnjavao i zlostavljao. Prema mišljenju ljekara psihijatrijske struke dječak koji imao 12 godina bio je sniženih intelektualnih potencijala, promjenljivog raspoloženja, labilan, niskog praga tolerancije na frustracije, edukativno, vaspitno i emocional-

no zapušten, sklon nepredvidivom impulsivnom reagovanu na beznačajne povode, promjenljive volje i inicijative, a sve to uvjetovano psihosocijalnim uvjetima života. Na osnovu dijagnoze psihičkog stanja dječaka preporuka sudskih vještaka neuropsihijatra i psihologa je bila da nastavi školovanje po prilagođenom nastavnom planu i programu uz pomoć asistenta. Takođe, mišljenje nadležnog centra za socijalni rad, odnosno privremenog staratelja postavljenog za posebne slučajeve bilo je i da se mlđb. X.Y. smjesti JU Zavod za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić, što je i učinjeno. Tokom svih ovih aktivnosti, pravna zastupnica ČŽP u dogovoru sa koordinatorom ovih projektnih aktivnosti i dalje nastoji da u toku vođenja sudskog postupka pruža pravnu pomoć i podršku djetetu, posebno iz razloga što njegov smještaj u JU Zavod Pazarić nije adekvatan.

Nakon podizanja optužnice ovlaštena pravna zastupnica održavala je kontakte sa dječakom, interesovala se o uslovima smještaja i njegovom zdravstvenom stanju, a zajedno sa koordinatoricom aktivnosti nastojala preko nadležnih institucija pronaći konačno riješenje statusa mlđb. Y.Y. O ovom slučaju i problemima vezanim za adekvatan smještaj, zbrinjavanje i obrazovanje mlđb. X.Y., razgovaralo i na sastancima kordinacionih timova, ali još uvijek nije pronađeno adekvatno rješenje za njegov slučaj, što ukazuje da još uvijek postoje sistemski nedostatci u postupku zaštite i zbrinjavanja žrtava trgovine ljudima, posebno djece. Taj problem nije riješen ni nakon što je sud donio presudu kojom je optuženi M.H. osuđen na kaznu zatvora u trajanju od pet (5) godina. U ovom predmetu sud nije dosudio imovinskopravni zahtjev, već je oštećeni upućen na parnicu.

Zaključak: Mora se istaći da ima i dobrih primjera iz prakse u kojim je žrtvama trgovine ljudima, konkretno djeci, u krivičnom postupku uz izrečene kazne zatvora za krivično djelo trgovine ljudima, sud usvojio i imovinskopravni zahtjev oštećenih i to zahvaljujući stručnoj pomoći pruženoj kroz sistem besplatne pravne pomoći od strane organizacija civilnog društva. Razlozi koji su do sada isticani za odbijanje imovinsko pravnog zahtjeva i upućivanja žrtve na parnicu (kao što su odugovlačenje sudskog postupka zbog imovinsko pravnog zahtjeva, nedostatak finansijskih sredstava, nepreciziranje zahtjeva od strane oštećene, koja je najčešće pravno neuka i zastrašena...) nisu dovoljni da se ne bi dosljedno primjenjivale odredbe zakona o krivičnom postupku u pogledu naknade štete žrtvama trgovine ljudima. Međutim problem je što se ni ovaj, kao ni drugi dosuđeni imovinsko pravni zahtjevi nisu uspjeli realizovati, odnosno naknada štete žrtvama trgovine nije isplaćena. Naime, osuđeni se pravdaju da nemaju dovoljno novčanih sredstava, njihovo imovno stanje sud ne provjerava, a vlasti u budžetima nisu planirale sredstva za ovu namjenu. Pokrenute su inicijative od nevladinih organizacija da se u budžetima na svim nivoima vlasti formiraju posebni fondovi za naknadu štete.

04

Naknada nematerijalne štete u okviru krivičnog postupka

Dr Dragica Glušac

Republičko javno tužilaštvo Republike Srpske

Trgovina ljudima po svojoj prirodi spada u složena krivična djela i ozbiljno kršenje ljudskih prava koje se na našim prostorima često ispoljava u obliku seksualnog iskorištavanja, prisilnog prosjačenja, prisilnog rada i prisilnih brakova.

Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini (BiH) se prvi put pojavljuje neposredno nakon ratnih sukoba 1992-1995 godine, kada dolazi do identifikacije određenog broja stranih žrtava trgovine ljudima. U to vrijeme naša zemlja je bila država tranzita. Tek 2003. godine BiH je preduzela zakonodavne, institucionalne i operative mjere u borbi protiv trgovine ljudima i od tada Trgovina ljudima, kao samostalno krivično djelo, egzistira u krivičnom zakonodavstvu BiH i spada u grupu krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

Za postojanje krivičnog djela Trgovina ljudima i trgovina djecom¹⁶ potrebno je dokazati tri glavna elementa sa alternativno postavljenim oblicima izvršenja a to su: radnja izvršenja, način izvršenja i svrha iskorištavanja.

Radnje izvršenja su: vrbovanje, prevoz, prebacivanje, predaja, prodaja, kupovina, posredovanje u prodaji, sakrivanje, primanje, prihvatanje radi prostitucije ili držanje drugog lica.

U načine izvršenja spadaju: sila, prijetnje, prinuda, otmica, prevara, obmana, zloupotreba ovlašćenja ili uticaja, odnosa povjerenja, zavisnosti ili bespomoćnosti, teških prilika drugog lica, davanje ili primanje novca ili druge koristi kako bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem. Svrha izvršenja ovih krivičnih djela je eksploatacija, odnosno razni oblici eksploatacije čiji je cilj ostvarivanje zarade. U praksi su najčešći oblici eksploatacije: seksualna eksploatacija, prinudni rad ili usluge, ropstvo, služenje, oduzimanja organa ili dijelova tijela.

Da bi se radilo o krivičnom djelu trgovina ljudima sva tri elementa u nekom od alternativno postavljenih oblika moraju biti kumulativno ispunjena. Kada je u pitanju krivično djelo trgovine djecom (lice mlađe od 18 godina) dovoljno je da se ispune dva elementa tj. jedna od alternativno predviđenih radnji izvršenja u svrhu

¹⁶ Krivični zakonik Republike Srpske („Službeni glasnik RS”, broj 64/17;104/18;15/21;89/21) Trgovina djecom, čl. 146.

iskorišćavanja, bez primjene nekog od alternativno predviđenih načina izvršenja.

Krajnji cilj trgovine ljudima je iskorištavanje, koje se u najvećem broju slučajeva, vrši radi sticanja finansijske dobiti. Dakle, radnje kojima se odvija proces trgovine ljudima se najčešće vrše radi sticanja dobiti. Međutim, namjera pribavljanja protivpravne imovinske koristi nije elemenat zakonskog opisa krivičnog djela trgovine ljudima. Da bi se uspješno vodio i okončao krivični postupak, pogotovo istraga kao najznačajnija faza krivičnog postupka, za organe gonjenja važno je da uspostave pravilan odnos sa svjedokom zasnovan na povjerenju. Potrebno je procijeniti da li svjedok/oštećeni/a ima potrebu i zahtjeva li zaštitu¹⁷, posebno ako je njegovo svjedočenje značajno za tužioca u odnosu na druge učesnike u postupku.

4.1. Primijer iz domaće prakse

U predmetu koji se vodio pred Okružnim sudom u Banjaluci, izvršioca krivičnog djela prijavila konobarica koja je radila u njegovom ugostiteljskom objektu i koja je dugo godina bila u ljubavnoj vezi sa prijavljenim. Ista je ukazala na maloljetnu žrtvu X.Y. koju je osumnjičeni podvodilo radi pružanja seksualnih usluga gostima svog ugostiteljskog objekta, za novac koji je nakon toga sa njom dijelio. Ona je opisala način na koji je osumnjičeni u svom objektu dogovarao pružanje seksualnih usluga gostima svog ugostiteljskog objekta sa maloljetnom X.Y. Ove navode je potvrdila i maloljetna oštećena, a u dobrom dijelu i svjedoci, korisnici seksualnih usluga, koji su bili gosti ugostiteljskog objekta.

Sve navedeno proizilazi i iz materijalnih dokaza: Izvještaja ovlaštenih službenih lica sa priložima; Potvrde o privremenom oduzimanju predmeta, mobilnog telefonskog aparata koji je oduzet od osumnjičenog; Zapisnika o pretresanju mobilnog telefonskog aparata (uz prethodno pribavljenu naredbu suda); Nalaza vještačenja privremeno oduzetog telefonskog aparata¹⁸ (po prethodno izdatoj naredbi za vještačenje od strane tužioca); Medicinske dokumentacije Klinike za psihijatriju Odjeljenja za dječiju i adolescentnu psihijatriju za maloljetnu oštećenu; Izvoda iz kaznene evidencije za osumnjičenog i drugih dokaza koje je tužilac pribavio u toku istrage.

U postupak je odmah uključen Centar za socijalni rad (CSR) koji je maloljetnoj oštećenoj postavio staratelja i koji je sačinio socijalnu anamnezu u kojoj su navedene okolnosti odrastanja, školovanja i sredine u kojoj je živjela oštećena, kao i njene navike. U izvještaju CSR navedeno je da je u kritičnom periodu maloljetna oštećena bila na tretmanu u Centru za mentalno zdravlje i bila hospitalizovana na Klinici za psihijatriju, Odjeljenju za dječiju i adolescentnu psihijatriju, nakon čega je dalje ambulantno liječena na istoj Klinici. Iz dostavljene medicinske dokumentacije proizilazi da je u toku liječenja primala redovne doze medikamenata, da je bila uključena u

¹⁷ Član 2. tačka 3. Zakona o programu zaštite svjedoka u BiH („Službeni glasnik BiH“ broj: 29/04; 36/14); Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“, broj 37/03, 21/03, 61/04, 55/05).

¹⁸ Članovi 160. i 161. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske

psihoterapijski i socioterapijski tretman, a iz kontrolnih pregleda navedene Klinike, proizlazi da je oštećena u pomenutom periodu koristila psihoaktivne supstance (marihuanu, metadon).

Nesporno je da je osumnjičeni iskoristio ovisnost maloljetne oštećene X.Y. o opojnim drogama, njene psihičke smetnje i socijalnu situaciju, nedovoljnu emocionalnu zrelost, usljed kojih ista nije bila u mogućnosti da u dovoljnoj mjeri shvati težinu položaja u kojem se nalazila i posljedice odluka koje je donosila, a naročito značaj odluke o stupanju u seksualne odnose sa drugim licima za novac. Dakle, osumnjičeni je obećavajući novac vrbovao maloljetnu oštećenu radi vršenja prostitucije, odnosno preduzimao radnje kojima je maloljetnu oštećenu naveo da se za novac izloži seksualnom iskorištavanju, na način da je ugovarao seksualne usluge sa svojim prijateljima i gostima svog ugostiteljskog objekta. Osumnjičeni je maloljetnu oštećenu X.Y. odvezio, dovezio i dovodio je u situaciju i uslove da bude predmet izrabljivanja, odnosno seksualnog eksploataisanja.

Saradnja i podrška: *U toku istrage u postupak zbrinjavanja i pomoći oštećenoj pored nadležnog Centra za socijalni rad, uključen je Centar ženskih prava iz Zenice, čije uposlenice su uspostavile kontakt sa psihologinjom iz Odjela za podršku svjedocima Okružnog suda Banja Luka, uz saglasnost sa postupajućim tužiocem, a koji su dogovorili timsko vještačenje neuropsihijatra i psihologa. Vještaci su imali zadatak:*

- da utvrde i izjasne se o stanju duševnog zdravlja oštećene;*
- da odgovore na pitanje da li je njeno duševno stanje posljedica preživljene traume koju je oštećena, kao maloljetna žrtva trgovine ljudima, trpjela usljed njene zloupotrebe u seksualne svrhe u periodu od juna 2016. pa do kraja 2016. godine;*
- da utvrde da li je, s obzirom na svoj emocionalni uzrast i duševno stanje, oštećena bila sposobna da samostalno donosi odluku o stupanju u seksualne odnose i da shvati značaj i posljedice toga.*

Podizanje optužnice i tok glavnog pretresa: *Nakon okončanja istrage, Republičko javno tužilaštvo, Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala podiže optužnicu protiv osumnjičenog O.M. zbog krivičnog djela Trgovina maloljetnim licima iz člana. 198.b) stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske. Na glavnom pretresu tužilaštvo je izvelo sledeće dokaze:*

- saslušanje oštećene;*
- saslušanje svjedoka;*
- materijalne dokaze (uputnice, otpusna pisma i nalaze Klinike za psihijatriju, Naredbu tužilaštva upućenu Jedinici za forenziku - kriminalističko-tehnički centar, Odjeljenju za kriminalističko-tehnička vještačenja i ispitivanja, koji su odredili vještaka odgovarajuće struke radi vještačenja mobilnih telefona);*
- dodatne dokaze koji su se odnosili na imovinsko pravni zahtjev oštećene*

(saslušani su vještaci neuropsihijatar i klinički psiholog, uloženi su pismeni nalazi vještaka, naredba tužilaštva koja se odnosila na predmet i obim vještačenja).

U predmetima trgovine ljudima materijalni dokazi mogu biti od izuzetne važnosti, naročito u slučajevima kada iskaz žrtve i drugih svjedoka nije dovoljan da se prikaže cjelokupna slika i/ili da se potkrijepe ti iskazi.

Nakon okončanog dokaznog postupka u završnoj riječi tužilaštvo je predložilo da sud donese presudu kojom će optuženog oglasiti krivim za predmetno krivično djelo. U odnosu na postavljeni imovinsko pravni zahtjev oštećene tužilac je predložio da sud usvoji prijedlog i da u krivičnom postupku obaveže optuženog da oštećenoj na ime naknade nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha isplati iznos od 2.500 KM, i na ime duševne boli zbog umanjenja opšte životne aktivnosti iznos od 5.000 KM. Tužilac je naglasio da podaci krivičnog postupka pružaju pouzdan osnov za potpuno presuđenje o imovinsko pravnom zahtjevu u krivičnom postupku, a što opravdavaju i razlozi procesne ekonomičnosti. Na ovaj način sudovi o istim činjenicama ne bi morali raspravljati u dva različita postupka, obzirom da je tužilac raspravljajući o krivičnom djelu i krivici učinio, u dokaznom postupku, pred sudom izveo neposredno dokaze koji se odnose na naknadu nematerijalne štete, koja oštećenoj po zakonu pripada. Prijedlog tužioca je bio da se o imovinsko pravnom zahtjevu odluči u krivičnim postupku, kako se isti dokazi ne bi ponovo izvodili u parničnom postupku, čime bi se oštećena dodatno traumatizovala.

Nakon okončanog glavnog pretresa Okružni sud u Banjaluci, Posebno odjeljenje za suzbijanje korupcije, organizovanog i najtežih oblika privrednog kriminala donijelo je presudu kojom je optuženog O. M. oglasio krivim za krivično djelo Trgovina maloljetnim licima iz člana 198. b.) stav 1. Krivičnog zakona Republike Srpske i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od 5 (pet) godina. Istom presudom u smislu člana 108. stav 3. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, Sud je obavezao optuženog da oštećenoj na ime naknade nematerijalne štete ukupan iznos od 7.500 KM, u roku od 30 dana od dana pravosnažnosti presude, pod prijetnjom prinudnog izvršenja.

Na ovu presudu optuženi je po braniocu izjavio žalbu, a republički javni tužilac odgovor na žalbu. Vrhovni sud Republike Srpske je donio presudu kojom je odbijena žalba branioca optuženog, kao neosnovana i u cijelosti je potvrđena prvostepena presuda, kako u dijelu koji se odnosi na zatvorsku kaznu, tako i u dijelu koji se odnosi na imovinsko pravni zahtjev na ime naknade nematerijalne štete.

Dokazi u odnosu na imovinskopravni zahtjev: Na glavnom pretresu prilikom svjedočenja vještaci su detaljno obrazložili svoj zaključak da seksualna zloupotreba i zadiranje u polni integritet adolescenta dovodi do niza štetnih posljedica na psihičkom planu od kojih se neke manifestuju odmah, a neke kasnije tokom života. Tokom vještačenja utvrđeno je da postoje elementi koji

ukazuju na uzročno-posljedičnu vezu sa traumatskim događajima opisanim u optužnici. Naveli su da su nezrelost, pojačana sugestibilnost, simptomi PT-SP-a, kao i okolnosti vezane za nepovoljne uslove odrastanja uticali da oštećena bude „pogodna” žrtva za manipulaciju od strane optuženog. Sposobnost oštećene da shvati značaj i posljedice odluke o stupanju u seksualne odnose s drugim licima za novac bila je značajno umanjena. Vještačenjem je utvrđeno da kod žrtve postoje elementi koji ukazuju na uzročno-posljedičnu vezu između pogoršanja psihičkog stanja oštećene nakon preživljene traume, te da je žrtva trpila duševnu bol i strah jakog, srednjeg i slabijeg intenziteta. Pažljivom ocjenom izvještaja tima vještaka, može se zaključiti da je isti objektivn, uvjerljiv, logičan, te opravdan argumentima i stručnom analizom i da nije doveden u sumnju. Na osnovu toga se izvodi nesporan zaključak, da je optuženi zloupotrijebio nezrelost oštećene, pojačanu sugestibilnost i nepovoljne uslove odrastanja koje su oštećenu činile pogodnom žrtvom za manipulaciju, odnosno vrbovanje u seksualne svrhe, od strane optuženog.

Zaključak: Ovaj slučaj ukazuje da dobra organizacija i saradnja, doprinose efikasnosti postupka, zaštiti žrtve i ostvarivanje njenih prava, uključujući pravo na naknadu nematerijalne štete, koja joj po zakonu pripada.

Ovo je prva ovakva presuda BiH za trgovinu ljudima, koja ukazuje na efikasnost i ekonomičnost postupanja, da je sud u jednom sudskom postupku odlučio i o krivici optuženog, o krivičnoj sankciji i o naknadi štete. Na taj način ostvarena je materijalna satisfakcija žrtve, bez preduzimanja dodatnih napora, bez novih sudskih postupaka, a sve sa ciljem efikasnije zaštite žrtve, radi njene resocijalizacije i uključivanja u normalne životne tokove. Ovakvim postupanjem ostvarena je pored represivne i preventivne funkcije, resocijalizacija žrtve i njeno brže uključivanje u normalne životne tokove.

U budućem radu potrebno je da tužioci postupaju po obavezujućim odredbama Zakona o krivičnom postupku (član 107), u odnosu na prikupljanje dokaza koji su od značaja za odluku o imovinsko pravnom zahtjevu u toku krivičnog postupka. Žrtve trgovine ljudima moraju imati mogućnost dobijanja kompenzacije na ime pretrpljene štete u skladu sa međunarodnim propisima i standardima o naknadi štete za žrtve trgovine ljudima.

05 | Izazovi u ostvarivanju prava oštećenih

Aida Ćosić
pravničica Centra ženskih prava

Osnovno pravo oštećenih krivičnim djelom trgovina ljudima jeste pravo žrtve da se identifikira kao žrtva trgovine ljudima. To je pravni i faktički preduvjet da bi žrtva trgovine ljudima mogla uživati prava koja joj kao takvoj pripadaju. Ona je istovremeno i preduvjet za učešće žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima kao izvora saznanja o relevantnim činjenicama u ulozi svjedoka.

Domaći zakoni o krivičnom postupku daju definiciju pojma „oštećeni“ i to je osoba kojoj je lično ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo krivičnim djelom.¹⁹ Iako pojedine odredbe domaćih zakona o krivičnom postupku upotrebljavaju pojam „žrtva“,²⁰ one ne određuje značenje izraza „žrtva“. Međutim iz sadržaja odredbi u kojima se upotrebljava pojam „žrtva“ može se zaključiti da se pod „žrtvom“ podrazumijeva osoba neposredno pogođena učinjenjem krivičnog djela, jer je bila predmet radnje učinjenja. Na osnovu toga se može reći da se svaka žrtva krivičnog djela ima smatrati „oštećenim“ kao jednim od učesnika krivičnog postupka, ali i da oštećeni ne mora uvijek biti žrtva u navedenom smislu. Za određivanje položaja oštećenog u krivičnoprocesnom sistemu BiH, potrebno je najprije istaći da on nije stranka²¹ nego samo jedan od učesnika krivičnog postupka. Takav status u krivičnom postupku u BiH ima i žrtva trgovine ljudima. Naime, domaći zakoni o krivičnom postupku ne sadrže posebnu odredbu o pravima oštećenih u krivičnom postupku, pa se analiza spektra prava i položaja žrtava krivičnog djela trgovine ljudima u domaćem krivičnopravnom sistemu oslanja na Konvenciju Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, kojom su državama članicama, pa prema tome i BiH, nametnute određene obaveze u pogledu zaštite, podrške i statusa žrtava trgovine ljudima.

¹⁹ Član 20. tačka h) ZKP BiH, član 21. tačka h) ZKP FBiH, član 20. tačka z) ZKP RS i član 20. tačka h) ZKP BD BiH.

²⁰ Član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BiH, 228. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP FBiH, član 221. stav 2. i član 279. stav 3. ZKP RS, član 213. stav 2. i član 264. stav 3. ZKP BD BiH

²¹ Prema članu 20. tačka f) ZKP BiH, članu 21. tačka f) ZKP FBiH, članu 20. tačka đ) ZKP RS i članu 20. tačka f) ZKP BD BiH, stranke su tužitelj i osumnjičeni odnosno optuženi.

5.1. Izazovi u ostvarivanju prava oštećenih u krivičnom postupku

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na savjete i informaciju, na njima razumljivom jeziku, o zakonom garantiranim pravima i uslugama. Ovo pravo na informaciju odnosi se na prava izvan krivičnog postupka, ali i ona koja se odnose na taj postupak. Zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito da žrtve krivičnog djela imaju pravo da budu informirane o svojim pravima u krivičnom postupku i izvan njega, o mjerama zaštite, podrške i pomoći, pa ni o mjerama zaštite koje joj mogu biti pružene ako je njena sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba ugrožena. U nedostatku izričite odredbe u zakonima o krivičnom postupku koja obavezuje organe krivičnog postupka da žrtvi krivičnog djela pruže osnovne informacije o njenim pravima i uopšte o njenoj ulozi u krivičnom postupku, takva njihova obaveza može se izvesti iz načelne odredbe tih zakona o pouci o pravima. Ona propisuje da su sud, tužitelj i drugi organi koji učestvuju u postupku dužni poučiti o pravima koja im po zakonu o krivičnom postupku pripadaju i o posljedicama propuštanja radnje ne samo osumnjičenog odnosno optuženog nego i *svaku drugu osobu koja učestvuje u postupku* a koja bi iz neznanja mogla propustiti neku radnju u postupku ili se iz neznanja ne bi koristila svojim pravima.²² Kad je riječ o drugim propisima kojima se uređuju pojedina pitanja krivičnog postupka, obaveza poučavanja žrtve o mjerama zaštite koje joj mogu biti pružene ukoliko je ugrožena njena ili sigurnost njoj bliskih osoba, može se izvesti iz odredbi Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, ali samo ako je riječ o žrtvi-svjedoku odnosno žrtvi-pretpostavljenom svjedoku i to samo za one za koje sud, tužitelj i drugi organi procijene da bi mogli predstavljati kategoriju svjedoka pod prijetnjom ili ugroženog svjedoka.²³

Osim prava na informaciju, žrtvama trgovine ljudima se mora osigurati i pomoć u vidu savjeta o zakonom garantiranim pravima te pomoć kojom će se omogućiti da njihova prava i interesi budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka. Navedeno znači da se žrtvama trgovine ljudima mora osigurati pravo na pravnu pomoć, a sve da bi se njihovi interesi zaštitili, te da bi u toku postupka mogli biti izneseni i razmatrani u određenoj fazi krivičnog postupka. S tim u vezi potrebno je naglasiti da zakoni o krivičnim postupcima u BiH ne sadrže izričitu odredbu o pravu žrtve ili oštećenog da u krivičnom postupku angažuje punomoćnika, a da oštećeni ima to pravo zaključuje se posredno.²⁴ Stoga bi organi krivičnog postupka, kako bi spriječili da žrtva odnosno oštećeni usljed neznanja propusti korištenje ovog prava, bili dužni da oštećenog, u skladu sa pomenutom načelnom odredbom o pouci o pravima, pouče i o tom pravu. Zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuju takođe da ovakvi svjedoci imaju pravo na pravnu pomoć, u skla-

²² Član 12. ZKP BiH, član 13. ZKP FBiH, član 12. ZKP RS i član 12. ZKP BD BiH.

²³ Član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, član 6. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 1. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

²⁴ Na primjer, na osnovu zakonskih odredbi u kojima se, među učesnicima postupka koji su dužni pokoravati se mjerama sudije odnosno predsjednika vijeća usmjerenim na održavanje reda u sudnici i procesne discipline, spominje i punomoćnik oštećenog ili zakonskih odredbi o troškovima krivičnog postupka u kojima se navodi da troškovi krivičnog postupka obuhvataju ne samo nužne izdatke oštećenog i njegovog zakonskog zastupnika nego i nagradu i nužne izdatke njegovog punomoćnika.

du sa zakonom.²⁵ Odredba se, naravno, može primijeniti i na žrtve trgovine ljudima, ali samo ako imaju svojstvo ugroženog svjedoka ili svjedoka pod prijetnjom.

Analizirajući praksu uočeno je da se tokom krivičnih postupka ne osigurava dosljedno da interesi žrtve budu izneseni i razmatrani u odgovarajućim etapama krivičnog postupka protiv učinitelja. Naime, propisana je obaveza tužitelja da o neprovođenju istrage i razlozima za to obavijesti oštećenog, ali to u praksi nije slučaj. Takođe, oštećeni ima pravo podnijeti pritužbu u roku od osam dana uredu tužitelja²⁶, što takođe nije zabilježeno u praksi. Treba istaći i da zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju mogućnost za oštećenog da sam preduzme gonjenje učinitelja, ali mu daju pravo da od tužitelja traži reviziju odluke o negonjenju. To pravo oštećeni ima i u slučaju kada je tužitelj donio odluku o obustavi istrage o čemu je takođe dužan obavijestiti oštećenog.²⁷ S druge strane, tužitelj nema obavezu da obavijesti žrtvu, odnosno oštećenog, o samom postupku pregovaranja o priznanju krivnje sa osumnjičenim odnosno optuženim niti da u vezi sa tim pregovorima zatraži izjašnjenje žrtve odnosno oštećenog. Propisuje se samo obaveza suda da o rezultatima pregovaranja o krivnji obavijesti oštećenog.²⁸

Dostavljanje informacija žrtvi, odnosno oštećenom, o daljem toku postupka uglavnom nije zakonom izričito regulirano, pa se o dužnosti organa krivičnog postupka, prije svega suda, u vezi sa tim, zaključuje posredno. Tako, na primjer, domaći zakoni o krivičnom postupku ne sadrže odredbu koja izričito obavezuje sud da na glavni pretres (a ni na pretres za izricanje krivičnopravne sankcije) pozove žrtvu, odnosno oštećenog. Ukoliko oštećeni ima svojstvo svjedoka, on će na glavni pretres biti pozvan u svojstvu svjedoka. Iz odredbe koja obavezuje sudiju, odnosno predsjednika vijeća, da prije početka glavnog pretresa pouči oštećenog koji još nije podnio imovinskopravni zahtjev da ga može podnijeti do završetka glavnog pretresa²⁹, odnosno do završetka pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije pred sudom,³⁰ može se izvesti zaključak o obavezi suda da na glavni pretres, odnosno pretres za izricanje krivičnopravne sankcije, pozove takvog oštećenog ili da ga barem obavijesti o glavnom pretresu. O postojanju takve obaveze suda može se zaključiti i na osnovu odredbe koja oštećenom daje pravo na završnu riječ,³¹ te odredbe koja obavezuje sudiju odnosno predsjednika vijeća da po objavljivanju presude pouči, ne samo optuženog, nego i oštećenog o pravu na žalbu.³² Iz zakona o krivičnom postupku jasno proizilazi da je sud dužan oštećenom dostaviti i pismeno izrađenu presudu s poukom o pravu na žalbu.³³

25 Član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, član 6. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS i član 5. stav 2. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BD BiH.

26 Član 216. stav 4. ZKP BiH, član 231. stav 4. ZKP FBiH, član 224. stav 4. ZKP RS i član 216. stav 4. ZKP BD BiH.

27 Član 224. stav 2. ZKP BiH, član 239. stav 2. ZKP FBiH, član 232. stav 2. ZKP RS i član 224. stav 2. ZKP BD BiH.

28 Član 231. stav 9. ZKP BiH, član 246. stav 9. ZKP FBiH, član 246. stav 9. ZKP RS i član 231. stav 9. ZKP BD BiH.

29 Član 258. stav 4. ZKP BiH, član 273. stav 4. ZKP FBiH, član 273. stav 4. ZKP RS i član 258. stav 4. ZKP BD BiH.

30 Član 195. stav 2. ZKP BiH, član 209. stav 2. ZKP FBiH, član 105. stav 2. ZKP RS i član 195. stav 2. ZKP BD BiH.

31 Član 277. stav 1. ZKP BiH, član 292. stav 1. ZKP FBiH, član 292. stav 1. ZKP RS i član 277. stav 1. ZKP BD BiH.

32 Član 288. stav 1. ZKP BiH, član 303. stav 1. ZKP FBiH, član 302. stav 1. ZKP RS i član 288. stav 1. ZKP BD BiH

33 Član 289. stav 3. i 4. ZKP BiH, član 304. stav 3. i 4. ZKP FBiH, član 303. stav 3. i 4. ZKP RS i član 289. stav 3. i 4. ZKP BD BiH.

Oštećeni ima pravo podnijeti žalbu protiv prvostepene presude ali samo zbog odluke o troškovima krivičnog postupka i odluke o imovinskopравnom zahtjevu.³⁴ O sjednici vijeća drugostepenog suda, prema ZKP BiH i ZKP BD BiH, obavještavaju se samo tužitelj, optuženi i njegov branitelj.³⁵ Međutim, iz odredbe koja propisuje da sjednica vijeća drugostepenog suda počinje izlaganjem podnositelja žalbe,³⁶ može se zaključiti da će drugostepeni sud o sjednici vijeća obavijestiti i oštećenog kada je oštećeni podnio žalbu protiv prvostepene presude. ZKP FBiH i ZKP RS izričito propisuju da se o sjednici vijeća drugostepenog suda obavještava i oštećeni koji je podnio žalbu protiv prvostepene presude.³⁷ U svim ovim situacijama kada je zakonima o krivičnom postupku predviđeno iznošenje i razmatranje interesa žrtve u pojedinim etapama krivičnog postupka, žrtve odnosno oštećeni imaju pravo na punomoćnika. Međutim, zakoni o krivičnom postupku ne propisuju izričito pravo oštećenog da predoči dokaze o samoj krivičnoj stvari (krivičnom djelu) i učinitelju, iako je jedan od primarnih interesa žrtve krivičnog djela pronalaženje i kažnjavanje učinitelja.

Za razliku od zakona o krivičnom postupku, Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine izričito propisuju da će se žrtvama i svjedocima žrtvama pružiti informacije i obavijesti s ciljem osiguravanja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv učinitelja krivičnog djela.³⁸ Na postupanje u skladu sa tim pravilima odnosno pravilnikom obavezani su i policijski organi, organi krivičnog postupka, pa su, osim tužiteljstava, i sudovi dužni u krivičnom postupku primjenjivati njihove odredbe kada one nisu u suprotnosti s relevantnim zakonima, prije svega, zakonima o krivičnom postupku.

Stranke, svjedoci i ostali učesnici u postupku (pa i žrtve odnosno oštećeni) imaju pravo služiti se maternjim jezikom ili jezikom koji razumiju. Ako oštećeni ne razumije jedan od službenih jezika BiH, osigurati će se usmeno prevođenje onoga što on odnosno drugi iznose, kao i isprava i drugog pisanog dokaznog materijala.³⁹ O tim pravima žrtva odnosno oštećeni poučit će se prije prvog ispitivanja. U zapisniku će se zabilježiti da je data pouka i izjava žrtve odnosno oštećenog na datu pouku. Radnje prevođenja obavlja sudski tumač.

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na uvjete života koji osiguravaju njihov odgovarajući i siguran smještaj, psihološku i materijalnu pomoć, kao i pravo na sigurnost i zaštitu, a ovo se pravo žrtvama mora osigurati i u okviru krivičnog postupka sistema. Naime, tužitelj je ovlašten da u toku provođenja istrage, između ostalih, preduzima posebne mjere koje osiguravaju sigurnost svjedoka, pa, time i svjedoka žrtava trgovine ljudima.⁴⁰

34 Član 293. stav 4. ZKP BiH, član 308. stav 4. ZKP FBiH, član 307. stav 4. ZKP RS i član 293. stav 4. ZKP BD BiH.

35 Član 304. stav 1. ZKP BiH i član 304. stav 1. ZKP BD BiH.

36 Član 304. stav 3. ZKP BiH i član 304. stav 3. ZKP BD BiH.

37 Član 319. stav 1. ZKP FBiH i član 318. stav 1. ZKP RS.

38 Član 11. stav 1. Pravila.

39 Član 8. stav 2. ZKP BiH, član 9. stav 2. ZKP FBiH, član 8. stav 2. ZKP RS i član 8. stav 3. ZKP BD BiH.

40 Član 217. stav 1. ZKP BiH, član 232. stav 1. ZKP FBiH, član 225. stav 1. ZKP RS i član 217. stav 1. ZKP BD BiH.

5.2. Primjer iz prakse

Iako zakonodavstvo u BiH predviđa mogućnost da žrtve trgovine ljudima traže obeštećenje od optuženog za materijalnu i nematerijalnu štetu u sklopu krivičnog postupka,⁴¹ to se vrlo rijetko dešava.

Tokom 2023. godine sud je u samo jednom predmetu, koji je još uvijek nepravosnažan, dosudio odštetni zahtjev žrtvi trgovine ljudima u krivičnom postupku. Postupak je vođen pred Osnovnim sudom Brčko Distrikt BiH, a u vezi optužnice Tužilaštva Brčko distrikt BiH, kojom je licu N.M. stavljeno na teret da je u aprilu 2020. godine, u namjeri da pribavi protivpravnu imovinsku korist, nakon uzimanja novčane naknade od porodice Y., toj porodici predao svoju trinaestogodišnju kćer X.Y. radi prisilnog stupanja u vanbračnu zajednicu. Nakon što je pobjegla, on je žrtvu uz prijetnje i uslovljavanja vratio porodici Y., a nakon novog bjekstva policija je maloljetnicu u zapuštenom stanju pronašla u gradu, poslije čega je smještena u namjensku ustanovu, čime se licu N.M. stavlja na teret da je počinio krivično djelo Trgovine ljudima (iz člana 207.a stav 2. Krivičnog zakona Brčko distrikt BiH). Tokom glavnog pretresa pred sudom, Tužilaštvo je dokazalo optužbe protiv njega, pa ga je s tim u vezi Osnovni sud za ovo krivično djelo nepravosnažno osudio na kaznu zatvora u trajanju od sedam godina i šest mjeseci.

Malodobna oštećena X.Y. je u ovom postupku imala postavljenog privremenog staratelja, koji je zajedno sa organom starateljstva nevladinoj organizaciji Centar ženskih prava (CŽP) potpisao punomoć, te je CŽP kao punomoćnik, pružao pravnu pomoć malodobnoj oštećenoj u okviru krivičnog postupka. Pravna pomoć je bila usmjerena na ostvarivanje prava oštećene u okviru krivičnog postupka, odnosno na izjavljivanje imovinskopravnog zahtjeva.

Pored navedenog, uloga Centra ženskih prava (punomoćnika) u ovom postupku bila je da oštećenoj, na njoj razumljiv način, objasni pojam krivičnog postupka, tok postupka, pojam svjedočenja, kao i pravo da ne svjedoči obzirom da je optuženo lice njen otac. Oštećenoj su, na njoj razumljiv i prilagođen način, pojašnjena sva prava koja ona ima tokom postupka, naročito pravo da traži naknadu štete, šta to podrazumijeva i zašto je naknada štete za nju važna. Uzimajući u obzir da se radi o pravno nekoj stranci, koja je još i dijete, pravnice Centra ženskih prava pristupile su sveobuhvatnom radu sa žrtvom kako bi što bolje oštećenu pripremile za krivični postupak, kako bi ista mogla da razumije sve faze kroz koje treba da prođe.

Nakon što je na prijedlog punomoćnice, pravnice Centra ženskih prava, i tužiteljstva provedeno medicinsko vještačenje oštećene, utvrđeno je da ista kao posljedicu eksploatacije kojoj je bila izložena, trpi umanjene opće životne aktivnosti i strah, pa je u konačnici u ime oštećene postavljen zahtjev za naknadu nematerijalne štete i predloženo da sud obaveže optuženog da oštećenoj na ime naknade nematerijalne štete isplati iznos od ukupno 6.100 KM. Prijedlog je sud u potpunosti usvojio u okviru krivičnog postupka.

⁴¹ Žrtve kao oštećeni mogu podnijeti prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva tužiocu ili sudu (vidjeti, npr. član 195(1) ZKP BiH). Imovinskopravni zahtjev se može odnositi na materijalnu i nematerijalnu štetu nastalu usljed izvršenja krivičnog djela.

Zaključak: Iz navedenog primjera jasno se može zaključiti koliko je važna pravna pomoć koja se pruža žrtvama trgovine ljudima radi ostvarivanja njihovih prava u toku krivičnog postupka. Ako žrtva trgovine ljudima nema pravnog zastupnika u krivičnom postupku, suštinski joj je onemogućen pristup pravdi i traženje obeštećenja od počinitelja. Jasno je kako je za podnošenje imovinskopravnog zahtjeva potrebna osnovna pravna pomoć, koja se sastoji u pomaganju žrtvama da precizno formulišu svoj imovinskopravni zahtjev, što omogućava sudovima da donesu meritornu odluku o imovinskopranom zahtjevu u krivičnom postupku, umjesto da žrtvu upute na parnični postupak.

Cijenimo da je ključ uspjeha za rješavanje ovog predmeta u pogledu činjenice da je dosuđen imovinskopravni zahtjev to što je oštećena imala blagovremenu, kontinuiranu i adekvatnu pravnu pomoć koju joj je pružila nevladina organizacija specijalizirana za pružanje pravne pomoći.

5.2.1. Identifikovane prepreke u ostvarivanju prava žrtva na obeštećenje

Usprkos tome što dosuđivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku s jedne strane štiti oštećene od ponovne retraumatizacije, a s druge strane izvjesno povećava efikasnost pravosuđa, o zahtjevima za naknadu štete žrtvama trgovine rijetko se odlučuje u krivičnom postupku. Jedan od argumenata dijela pravosudne zajednice je da bi to dovelo do odugovlačenja krivičnog postupka. S druge strane, ni zakon ne obavezuje sudove da meritorno odluče o imovinskopravnom zahtjevu u krivičnom postupku. Pored ovoga, žrtve jednostavno ne znaju da imaju mogućnost ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva, jer ih sudije i tužioci o tome ne informiraju na adekvatan način. U praksi se žrtvama ovo pravo ne predstavlja na način koji one to mogu razumjeti.

Sve u svemu izvršenje dosuđenih imovinskopravnih zahtjeva predstavlja veliki izazov koji sprječava potpuno ostvarivanje prava žrtve na obeštećenje. Praksa je pokazala i da osuđeni većinom nemaju u svom vlasništvu imovine, novčanih sredstva ili pokretnih stvari koje bi mogle biti predmet i sredstvo izvršenja radi naplate dosuđenih potraživanja, što oštećenima praktično onemogućava da, i kada dođe do pravosnažnosti odluke o dosuđenom imovinskopravnom zahtjevu, takav zahtjev i naplati. Svakako, jedno od mogućih rješenja ovog problema jest osnivanje posebnog kompezacijskog fonda ili provođenje prinudne naplate dosuđene štete koju bi provodili organi vlasti.

Sve navedeno znači da, bez obzira na pozitivne primjere, postoji niz prepreka u ostvarivanju prava žrtve krivičnog djelom trgovina ljudima na obeštećenje od počinitelja, uključujući sljedeće:

- Relevantne institucije sa kojima žrtva trgovine dolazi u kontakt ne poučavaju na adekvatan način žrtve o njihovim pravima uključujući pravo na naknadu štete;
- Otpor dijela pravosudne zajednice da se imovinskopravni zahtjev rješava u okviru krivičnog postupka uz argumentaciju da takva praksa odugovlači ovaj postupak;
- Sud nema obavezu da u krivičnom postupku donese meritornu odluku o imovinskopravnim zahtjevima;
- Problematizacija koja prati izvršenje dosuđenih imovinskopravnih zahtjeva zbog nepostojanja imovine ili sredstava optuženih koja bi bila predmet izvršenja.

06

Značaj naknade nematerijalne štete u procesu oporavka žrtava trgovine ljudima

Olga -Lola Ninković
psihologinja Odjela za podršku svjedocima
Okružnog suda u Banjaluci

Posljedice krivičnog djela trgovine ljudima na mentalno zdravlje žrtava mogu biti brojne, a njihov intenzitet zavisi od različitih faktora koje imaju kumulativan efekat. Tako na primjer, posljedice su teže što je žrtva mlađa, a počinitelj bliži žrtvi. Dodatni intenzitet predstavlja vremenska izloženost trgovini, zatim fizičke posljedice koje mogu uključivati i neželjenu trudnoću, kod oblika seksualne eksploatacije i drugo. Kumulativni uticaj posljedica odražava se na oporavak žrtava koji će samim tim duže trajati što je broj posljedica veći.

Tabela 1. Lista faktora koji utiču na intenzitet i dugotrajnost posljedica

1. Oblik krivičnog djela trgovine ljudima
2. Vremenska izloženost krivičnom djelu trgovine ljudima
3. Izloženost različitim oblicima zlostavljanja (seksualno, fizičko, emocionalno, ekonomsko, socijalna izolacija i drugo)
4. Spol
5. Uzrast
6. Odnos žrtve i zlostavljača (što je zlostavljač bliži žrtvi, posljedice su teže)
7. Realni stepen prijetnje smrću tokom djela
8. Izloženost prijetnjama i ucjenama u toku postupka zbog spremnosti žrtve trgovine ljudima da saraduje sa organima gonjenja
9. Različitost kulturnih i tradicionalnih vrijednosti u prepoznavanju pojedinih oblika trgovine ljudima, naročito djecom
10. Razvijenost socijalne mreže i podrške
11. Stepenn socijalne stigmatizacije
12. Stepenn obrazovanja
13. Psihofizičke posljedice djela
14. Psihofizičko stanje žrtava (invaliditet, djeca sa posebnim potrebama i drugo)
15. Vremenska izloženost krivičnom djelu trgovine
16. Izloženost različitim oblicima zlostavljanja (seksualno, fizičko, emocionalno, ekonomsko, socijalna izolacija i drugo)
17. Ishod krivičnog postupka uključujući i mogućnost naknade štete
18. Pomoć i podrška prije, u toku i nakon krivičnog postupka

Neke od psihičkih posljedica na žrtve trgovine ljudima povezane su sa stavovima samih žrtava, a koje se javljaju kao posljedice kulturološkog uticaja, patrijarhalnog i/ili vjerskog vaspitanja. Radi se o intenzivnom osjećaju krivice i sramote, koja su neminovno pratilac žrtava trgovine ljudima koja uključuje seksualnu zloupotrebu. Težina konsekvenci na mentalno zdravlje žrtava kompromitovana je i činjenicom da ih je većina neobrazovana, obzirom da su žrtve u najvećem broju slučajeva djeca i mlade osobe. Praksa ukazuje da žrtve trgovine često nemaju ni osnovno obrazovanje (oblici radne eksploatacije, prosjačenja i ugovorenih brakova), a kod oblika seksualne zloupotrebe često nailazimo na mlade koji ne upisuju ili vrlo brzo napuštaju srednju školu.

Uzimajući u obzir sve navedeno nije teško zaključiti kako je rad sa žrtvama trgovine veoma izazovan i da zahtijeva oprezan profesionalni pristup, bez obzira da li se radi o profesionalcima iz reda organa gonjenja, pravosuđa, centara za socijalni rad, medicinskih službi ili nevladinog sektora. Naime, kompleksna problematika koja je ovdje kratko opisana kroz faktore koje mogu uticati na posljedice, može da ima uticaj na saradnju žrtve sa istražnim i sudskim organima, ali i službama i organizacijama koje pružaju pomoć i zaštitu. Ponašanja i reakcije žrtava mogu da se kreću od ekstremnog otpora i nepovjerenja, koje može uključivati i agresivno ponašanje, pa do pretjerane lakovjernosti i kooperacije. Stručnjaci se često susreću sa žrtvama trgovine koji su ovisnici o psihoaktivnim supstancama i/ili alkoholu, a koji je u funkciji preživljavanja nepodnošljivih traumatskih iskustava. U takvim slučajevima rezonovanje i ponašanje žrtava može biti iznenađujuće neodgovorno i manipulativno.

U krivičnom predmetu Trgovine ljudima radi prostitucije koji je pred Okružnim sudom u Banjaluci procesuiran 2014. godine, djevojka koja je pružala seksualne usluge, a koja u predmetu nije imala status oštećene, već svjedoka, dan uoči svog svjedočenja pred sudom pozvala je jedne od tiražnijih dnevnih novina i ponudila svoje svjedočenje novinaru uz nadoknadu. Tekst je objavljen ujutru prije svjedočenja, sa njenim incijalima, ali i brojnim detaljima koji upućuju na njen identitet, iako je sud svjedokinji na prijedlog tužilaštva odredio mjere zaštite. U razgovoru sa psihologom Odjela za podršku, svjedokinja je navela da je to uradila jer joj je trebao novac za drogu.

Dakle, nema sumnje da se u slučaju rada sa žrtvama trgovine ljudima radi o veoma kompleksnim profesionalnim izazovima što podrazumijeva da svi profesionalci koji dolaze u dodir sa žrtvama trgovine ljudima treba da prođu adekvatnu obuku i da poznaju kompletan sistem i proceduru kroz koje prolaze žrtve. Osim individualnih profesionalnih kompetencija, zajednička saradnja različitih službi, organizacija i institucija od izuzetne je važnosti za uspješno procesuiranje predmeta trgovine ljudima, kao i za rehabilitaciju žrtva.

6.1. Primjer iz prakse

Jedno od značajnih prava žrtava (vidjeti poglavlje V) je i pravo na naknadu nematerijalne štete. Realizacija ovog prava može pomoći u oporavku žrtava, kako u pogledu rehabilitacije fizičkog i psihičkog integriteta, tako i u pogledu izgradnje socijalnog integriteta, obzirom da je svaka od ovih sfera grubo narušena kod žrtava

trgovine ljudima. Sa novcem koji žrtva dobije kao nadoknadu može da plati dodatno liječenje, školovanje, započne posao i slično.

U predmetu trgovine ljudima koji se vodio pred Okružnim sudom u Banjaluci 2018. godine, u okviru krivičnog postupka, odnosno presudom je dosuđena imovinskoppravna nadoknada oštećenoj koja je bila žrtva seksualne eksploatacije kao maloljetnica (vidjeti Poglavlje IV).

Motivacija za saradnju i pojavljivanje pred sudom nakon prvog kontakta i procjene bila je loša, te je u tom smislu žrtva ostala neizjašnjena i u pogledu naknade štete, što je podrazumijevalo dodatna vještačenja za koje je odmah iskazala otpor. U narednoj tabeli prikazan je dio kartona oštećene iz arhiva Odjela za podršku svjedocima Okružnog suda u Banjaluci u periodu prije zakazanog svjedočenja, kada oštećena ima 19 godina.

Tabela 2: Anamneza sa psihološkom procjenom oštećene (izvor OPS, OKS BL)

Prebivalište	Trenutno živi sa momkom u drugom gradu, u stanu njegove majke. Momak ne zna ništa o onome što joj se desilo. Upoznala ga je „slučajno“. Na pitanje kako žive, od čega žive, kaže „snalaze se“.
Prebivalište u vrijeme djela	U vrijeme izvršenja djela živi sa bakom. Odrasla je sa bakom, djedom i sestrom. Baka i djed su se razveli kada je imala 13-14 godina.
Podaci o roditeljima	Majka živi u inostranstvu od njene 12-te godine. Otac napustio porodičnu zajednicu kada je imala 2 mjeseca. Upoznala ga je kada je imala 12.godina, povremeno od tada imaju kontakt. Sa majkom ima kontakt. Izbjegava pitanje da li roditelji znaju za ono što joj se desilo. Ne smatra da joj mogu biti od pomoći, nije od njih ni tražila podršku. Ima sestru po ocu i majci, te brata i sestru po ocu. Nije bliska sa braćom i sestrama.
Podaci o školovanju	Napustila srednju školu kada je imala 15 godina
Fizički izgled	Sitne građe, uredne spoljašnjosti
Zdravstvene teškoće	Negira
Psihičke tegobe	Negira. Navodi da je koristila droge i da je bila hospitalizovana na psihijatriji u dva navrata. Iz medicinske dokumentacije vidi se da se radi o zloupotrebi, posezala za marihuanom i u par navrata koristila metadon u kritičnim trenucima. Sada kaže da se sada dobro osjeća. Odbija da se javi za psihološku pomoć. „Prevazišla sam to“; „Bila sam izgubljena“; „Sad sam ok“
Psihološka procjena trenutnog stanja	Psihološka procjena trenutnog stanja ukazuje na snižene voljne mehanizme, sniženo raspoloženje, deprimiranost. U toku razgovora je nepovjerljiva, zatvorena, rezignirana. Prisutni simptomi PTS-ija. Trauma neprerađena. Uočeno snažno prisustvo mehanizma izbjegavanja i pojačne budnosti/oprez. Nema projekciju budućnosti, planove i ne zna šta želi.

Nakon intenzivnog rada psihologa Odjela za podršku svjedocima i NVO Centar ženskih prava (CŽP) iz Zenice, motivacija oštećene se mijenja, počinje razmišljati o budućnosti te izjavljuje kako bi voljela zvršiti srednju školu i položiti vozački ispit. Sinergijski rad psihologa Odjela i pravnice CŽP bio je usmjeren prije svega na pružanje psihološke i pravne pomoći i podrške.

Primarna uloga osoba koje pomažu žrtve trgovine ljudima je zaštita njihovih ljudskih prava i sloboda, ličnosti i dostojanstva. Važno je istaći da je zajednički rad podrazumijevao stalnu komunikaciju i saradnju, te kontinuiran kontakt sa žrtvom kako bi se izgradio odnos povjerenja. U ovom slučaju žrtva je imala čestu potrebu da preispituje povjerenje ovih profesionalki. Nakon svog svjedočenja pred sudom, koji je bio organizovan iz posebne prostorije uz pomoć tehničkih uređaja za prenos slike i zvuka, oštećena je sumirajući svoje utiske o cijelom procesu u razgovoru sa psihologom izjavila da je prvi put u životu osjetila da je nekome istinski stalo do nje.

6.1.1. Uticaj predrasuda na ostvarivanje prava za naknadu štete

Profesionalnici pomagačkih profesija, ali i dio pravosudne zajednice, snažno se zalažu da se pravo na naknadu nematerijalne štete realizuje u okviru krivičnog postupka zbog dobrobiti samih žrtava. Osim što se vremenski skraćuje procedura, žrtve se ne izlažu dodatnoj traumatizaciji i viktimizaciji u okviru parničnog postupka.

Pitanje nadoknade, žrtve mogu da shvate kao satisfakciju i zadovoljenje osjećaja pravde, ali ga mogu doživjeti i kao poniženje ili povredu moralnog integriteta.

Tabela 3: Primjeri izjava oštećenih

„Od njega (počinioca) mi ne treba ništa.“

„Da li ja toliko koštam!?“

„Ja se ne prodajem!“

„Nema tih para koje mi mogu nadoknaditi sve što sam prošao/la!“

Razlog za ovakve stavove leži u našim kulturološkim shvatanjima o materijalnom sa jedne strane, a sa druge u predrasudama prema mentalnom zdravlju. Sa moralnog stanovišta u slučajevima naknade štete za fizičke povrede ili materijalna dobra (npr. šteta na vozilu) nećemo imati dileme, ali kada je u pitanju duševna bol i patnja moralni kompas pokazuje stranu otpora i neprihvatanja. Argument otpora može biti povezan i sa uticajem vjere, ali u svakom slučaju uzrok je nedostatak pravnih znanja, nerazumijevanje i predrasude, te su upravo to polazne osnove sa kojima treba raditi sa žrtvama.

- Između ostalog, ključno je:
- blagovremeno pružanje informacija
- više puta ponoviti prava žrtava i provjeriti da li ih je žrtva razumjela
- uključiti psihološku pomoć koja mora biti kontinuirana tokom cijelog procesa
- uputiti na druge službe i organizacije (multisektorski pristup).

U nekim slučajevima kod profesionalaca može pobuditi sumnju pretjerana zainteresovanost žrtve za nadoknadu štete. U tim slučajevima stručnjaci trebaju da zadrže profesionalni stav, da se suzdrže od generalizacija i predrasuda. Naime, činjenica da u predmetima trgovine ima zanemariv procenat lažnih prijava, odnosno da je za postojanje ovog krivičnog djela potrebno dokazati i druge bitne elemente kao što su radnja izvršenja, način izvršenja i svrha iskorišćavanja.

Predrasude prema žrtvama, naročito ženskog pola nisu rijetke ni kod profesionalaca. Kod djela koja uključuju elemente seksualnog iskorištavanja, najčešće predrasude su uvjerenje da su takve žrtve trajno oštećena lica koja nemaju svijetlu budućnost. Same žrtve internalizuju ovakve stavove zbog čega dolazi do tercijarne viktimizacije, pa se i same počnu osjećati manje vrijednima, polovnim bićima koja nemaju dobru perspektivu.

Tabela 4: Česta uvjerenja žrtava seksualnih delikata:

Ja sam kriv/a za to što se desilo.
 Svi znaju za to što se desilo.
 Niko mi neće vjerovati.
 Niko mi ne može pomoći.
 Nikada neću biti sretan/a.
 Ja ne mogu da volim.
 Mene niko ne može da voli.
 Nemam budućnosti.

Dakle, rad sa žrtvama trgovine ljudima, naročito djecom, uključuje napore na prepoznavanju kapaciteta, potencijala, snage i potreba žrtava, kako bi se istražile sve dostupne mogućnosti i identifikovali dostupni resursi koji mogu pomoći u procesu rehabilitacije i socijalne reintegracije.

Ako se uzme u obzir da je jedna od ključnih posljedica krivičnog djela trgovine ljudima gubitak kontrole nad vlastitim životom i urušeno povjerenje u svijet, stručna podrška u okviru koje se žrtvama pruža psihosocijalna i pravna pomoć od suštinske važnosti za izgradnju povjerenja i oporavak žrtava.

Literatura

Džumhur, J. (2021). *Viktimologija u teoriji i praksi u postkonfliktnom društvu: Perspektiva Bosne i Hercegovine*, University Press Sarajevo i Centar ženskih prava Zenica, str. 99-101.

EMMAUS (2021). *Smjernice za pružanje mentalno zdravstvene i psihosocijalne podrške žrtvama trgovine ljudima i osobama u riziku u BiH*.

EMMAUS (2021). *Priručnik za pravnike i pravne zastupnike o pružanju pravne pomoći i zastupanju žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini*.

EMMAUS, Ministarstvo sigurnosti BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2021) *Minimalni standardi za podršku žrtvama trgovine ljudima, posebno djece u BiH*, u štampi.

Filipović, Lj. (2009). *Položaj oštećenog u krivičnom postupku. Pravo i pravda, Udruženje sudija/sudaca u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, broj 1.

Filipović, Lj. (2017). *Trgovina ljudima priručnik za obuku sudija i tužitelja. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini*. Preuzeto sa: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/2/376708.pdf>

Harland, C. i sar. (2003). *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa komentarom*. Sarajevo, Grafičar promet.

Marković, I. (2015). *Sažet prikaz sudske prakse u slučajevima trgovine ljudima. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini*. Preuzeto sa: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/4/218196.pdf>

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (2013) *Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini*.

Ministarstvo sigurnosti BiH, Asocijacija XY (2013) *Smjernice za postupanje centara za mentalno zdravlje sa žrtvama trgovine ljudima*

Mreža nevladinih organizacija za djecu "Snažniji glas za djecu" (2018). *Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (2020). *Priručnik za provođenje istraga u predmetima trgovine ljudima*. Preuzeto sa: <https://www.osce.org/files/>

Obradović, V. (2004) *Trgovina ženama u BiH*, Sarajevo, The Embassy of the United States of America BiH, Office of Public Affairs, Fakultet kriminalističkih nauka, Centar za naučno-istraživački rad, Sarajevo

Odjel za podršku svjedocima (2010-2020). *Bilješke u radu sa žrtvama krivičnih djela*. Banja Luka: Okružni sud u Banja Luci.

OSCE (2017). *Trgovina ljudima: Priručnik za obuku sudija i tužilaca (drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje)*.

Radetić Lovrić, S., i Ninković, O. L. (2017). *Dijete u pravosudnom postupku: psihološki pristup*. Banja Luka: Društvo psihologa RS i Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Ujedinjene nacije (1989). *Konvencija o pravima djeteta*.

Ujedinjene nacije (1990). *Smjernice Ujedinjenih naroda za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice)*.

Vijeće Evrope (2020). *Fenomen trgovine djecom u Bosni i Hercegovini*.

Vijeće Evrope (2007). *Konvencija o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, Lanzarote konvencija*.

